

הגדה של פסח

עם

לקוטי מנהגים וטעמים

תשס"ג

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ז

יוצא לאור ע"י הוצאת ספרים

קהת

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושש לבריאה

ברוקלין (13), נ. י.

770 איסטערן פארקוויי

הדעתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ז

H A G G A D A H

Copyright 1946 by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway, Brooklyn 13, N. Y.

Tel. PResident 4 - 0507
1866

PRINTED IN THE U.S.A. BY
SHULSINGER BROS. LINO-TYPING & PUBLISHING CO.
23 EAST 4TH STREET, NEW YORK 3, N. Y.

הגדה של פסח

דינים, מנהגים, מקורים וטעמים

ולקט ווערד ע"י הרב מנחם שניאורסאהו

שבת הגדול

על ביעור. ולא לבער ראה רמב"ם הל' ברכות פי"א הט"ו ובנ"כ הש"ס י"ט.
וצריך לחפש לאור הור מפני שאור הנר יפה לבדיקה (פסחים ח, א).
ויהרו לבדוק תחלה בחדר הסמוך למקום ששמעו הברכה. לפי שהליכה מבית לבית חיטובה הפסק בין הכרכה לתחלת עשיית המצוה (שו"ע אדה"ו סת"ב ס"ח).
צריך לבטל אחר הבדיקה. בטל בזמן זה הוא תקנת חכמי הנמרא, כדי שיהי' לו זמן פכוע... וכדורות האחרונים הוסיפו לבטלו גם כיום (שם סת"ד סו"ג).

כל חמורא. בירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב), נוסח הביטול הוא בלשון הקודש, אבל הנאונים תיקנוהו בלשון ארמי מפני עמי הארץ (ד"מ. שו"ע אדה"ו תל"ד ס"ח). ונמצא — בשינוים — ברש"י (פסחים ו, ב), רי"ף (שם ג, א), רא"ש (שם פ"א, ס"ט), בה"ג, מחזור ויטרי, יוצר ליטבת הגדול ועוד. נוסח רבינו מדויק עפ"י הב"ח סת"ד — הובא בח"י — וכ"ה בס' ישע' השמים להשל"ה. והנה בב"ח ושע"ש כתבו: כל חמירא וכל חמיעא, אבל רבינו העתיק כל חמירא וחמיעא וכ"ה בח"י ובאה"ט (שם) בס' האר"ז בס' יעב"ץ ועוד, ולכאורה ע"פ מרז"ל (מו"ק כו, א) ואימא עד דהוו כולהו א"ל על על הפסיק הענין, גם כאן, כיון שגם אם ישנו רק אחד מישניהם, חמץ או שאור, מכיל ע"ל: כל חמירא וכל חמיעא. וי"ל דתיבת כל עצמה מורה דבאיה אופי' שיהי' — מכיל. וראה בס' קול יעקב ועוד. ודלא כהב"ח ח"י ס' הר"ש ראשקוב שכתבו דלא חזיית (והכאה"ט לא דק בהעתיקו לישון הב"ח) וראה בס' קול יעקב הטעם ע"פ סוד.

שבת הגדול שחל להיות בערב פסח — רק אז — מטטירין וערבה (כאה"ט סת"ל זק"א), לפי שבאותה פרישה כתוב הביאו זמיעד אל בית האוצר, וערב פסח (של שנה יביעת ושביעת לשמיטה) הוא זמן ביעור זעשרות (שו"ע אדה"ו ס"ס ת"ל עי"ש).
בשבת הגדול אחר מנחה אומרים נבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו, לפי שאז היתה התחלת הגאולה והנסים (שו"ע ז"ס ת"ל) וכן נוהגים (ודלא כמ"ש בשער זכולל).

זדיקת וביעור חמץ

המונה להיות פתיח חמץ כיו קודם בדיקה. מעיקר הדין אין צריך כלל להניח, י המצוה לחפש אחר החמץ, וגם אם לא יצא כבר קיים המצוה בתיקונה (שבלי הל'ט וי' דו בשם שו"ת הנאונים, כלבו בשם ה"ג). אבל כבר נתפשט המנהג להניח מנהג ישראל תורה היא (שו"ע אדה"ו סו"ס ל"ב). ראה בחפ יעקב טעמי מנהג זה. ויש הוסיף טעם: כדי שבביטול היום יוכל זמר כל חמירא וחמיעא דחמיתין, וגם שלא טכח חובת ביעור ולא יצטרך לשרוף הכלי ולקח לבדיקה כמ"ש סו"ס תמ"ה.
חמץ קשה. כדי שלא יתפרד (שו"ע תל"ב).

וע"פ הקבלה יש להניח עשרה פתיחין. משנת חסידים, ס' האר"ז⁵ בס' ברית לוי למהר"ש אלקבץ כתב שמרובו בנמרא פסחים י, א) הניח עשר כו' (שער הכולל).
ברוך כיו על ביעור חמץ (פסחים ו, ז) ואע"פ שביטול זה אינו מבערו עדיין, "מ כיון שאין הבדיקה תכלית המצוה יאחר הבדיקה מיד הוא מבטל ומפקיר כל חמץ שנישאר ולא מצאו, הרי ביטול זה זרא ביעור, וגם ביעור שביום יד' נפטר ברכה זו (סוד וב"י. שו"ע אדה"ו סת"ב).

סדר בדיקת וביעור חמץ

המנוג להרה פחיד חמץ קשה וכן מה קודם הנדקה כדי שימלאם כטווק ות"ס הקלה יס להחיה
פסחה פתיחין. וקודם שיחליל לנדוק יבדך :

**ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו
וצנינו על בעור חמץ :**

אריך לחסד לאור סגור בכל המחולות גם נסדקס שנקרקס. ולא ידבר בין הנדקה לחלחל הנדיקה
אסילו משניר הנדיקה ונטון שלא ישיח שלא משניר הנדיקה כל ומן נדיקתו ויפמיד מנ"כ אללו לשמע
כנרכה שינדקו איש במקומו ולא ישיח בינחיס רזהרו לנדוק חמלה נחדר הסמך למקום שמשו
כנרכה ולא ילכו לנדוק חיפק אחר הנדקה למדר אחר. ואחר כנדיקה יזהר נחמן שחשייר להנישו
למחר לשרפה או לאכילה לשמרו פלא יליטוה אנה ואלה שלא יחפרר ויהנדר ממש פ"י הניקוח או
סכנריס. גם נרך לנפל אחר כנדיקה ויאמר :

**כל החמירא וחמיעא דאבא ברשותי דלא חמיתיה ודלא בערתיה
ודלא ידענא ליה לבטל ולהוי הפקר בעפרא דארעא :**

ביום י"ד בשעה ה' יפסה לו מדורה נכני פלמו וישרפט וינבלט וינסול היום יאמר :

**כל החמירא וחמיעא דאבא ברשותי דחיותיה ודלא חיותיה
דחמיתיה ודלא חמיתיה דבערתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי
הפקר בעפרא דארעא :**

ויס לטרופ פסחה פתיחין ונשפת שריפת חמץ יאמר זה :

**חיי רצון סלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שאני כבער חמץ סביתי
וסדשותי כך תבער את כל החיצוניים ואת רוח הפוסאה העביר סן הארץ ואת
יצרט הרע העביריהו סאתנו ותתן לנו לב בשר לעבדך באמת וכל ס"א וכל הקליפות
וכל הרשעה בעישן תכלה ותעביר סמסלת וזון סן הארץ וכל הבעיקים לשכינה
ובערים נרח בער וברוח ששפט כשם שבערת את מצרים ואת אלהיהם בימים
ההם ובזמן הזה אמן סלה :**

סדר קרבן פסח

ונגמלה מריס שחישו ותפלת מנחה היו במקום חמיד כל בין ספרנים ונזמן סנהמ"ק היה קייס היה
ספסכה כסחס אחר חמיד של בין ספרנים כן ראו לעסוק כסדר קרבן פסח אחר חפלת המנחה ויאמר זה :

**קרבן פסח סביא כן הכבשים או כן העוים זכר כן שנה ושוהטו בעורה בכ"ס
אחר הצות ארבעה עשר דוקא ואחר שחיטת חמיד של בין הערבים וארד
הסבת נרות של בין הערבים ואין שוחטין את הפסח על החמין ואם שהט קודם
לחביד כשר ובלבד שיהא אחר ממרס בדם הפסח כדי שלא יקרש עד שיורקו דם
החמיד ואח"כ יורקו דם הפסח וריקה אהת כנגד היסוד וכיצד עושין שהם השוחט
וקבל הכהן הראשון שבראש השורה ונתן לחבירו והבירו לחבירו והכהן הקרוב
אצל המזבח וורקו וריקה אהת כנגד היסוד והחור הכלי ריקן לחבירו והבירו לחבירו
וסקבל כלי המלא תחלה ואח"כ סחזיר הריקן והיו שורות של בויכי כספ ושורות
של בויכי זהב ולא היו לכזיכין שולים שמה וניתם ויקרש הרום אח"כ תולין את הפסח
וכפשיטין אותו כולו וקורעין אותו וסכהין את קרביו עד שיצא הפרש ומוציאין
את האיכורים והם הדלג של הקרב ויותרת הכבד וכ' כלחת והחלב שעליהן ותאליה
לעומת**

וא"ו. ובסי' קול יעקב כאן הוא לנכון בזהו בלא וא"ו.

סדר קרבן פסח

ונשלמה פרים כוי (בשינוי לטון קצת: של"ה מס' פסחים בתחלתו, סידור האריו"ל). קרבן פסח כוי זהו הענין כוי (לשון סדר היום הועתק ישם). כסי' יעבץ הקשה על סדר זה כמה קושיות וכתב לאמרו בנוסח אחר. וכדי שלא יוקשה מה שרבינו הביא בכל זה לטון סרה"ל, י"ל בתירוץ קושיות היעבץ:

א] י"א הזכיר זמן ההקרבה ביחוד וקדימתו בחל ער"פ להיות כע"ש — י"ל דכיון דאמירת סדר ק"פ הוא מיטום ונשלמה פרים ישתינו, ולא חייבונו לכוון לאומרו בדיוק בשעה שהיו מקריבין את הק"פ כפועל דיוו ישיהי' בזמן שהקרבת ק"פ כשרה, וכמו שהוא לענין תפלת מנחה, לא רצו להזכיר בנוסח זה שהי' הפסח קרב בשמונה ומהצה כוי, כיון דער"פ רוב לא יוכל לכוון אמירתו לזמן זה, ויהי' כסותר א"ע. ב] לא פרט על מי מוטל חיובו — וי"ל דלא רצו לפרוט בזה דהוא דוקא בטהורים ויבולים להניע לירושלים ביטעת שחיטת הפסח, דא"כ הוא סותר לענין ונשלמה כוי וכנ"ל. ג] לא פרט שגוי הפשטו בשבת. — י"ל דאפילו את"ל דאין הפשטו בשבת מהפשטו בחול (ראה נ"כ הרמב"ם הל' ק"פ פ"א הו"ד), הרי אין השינוי אלא באופן ההפשטה ולא נחית לפרטים כא"ל. ד] כתב בפשיטות שהא"ל קריבה ולא התנה שיהו בכביש, כי עו אין אליה קריבה. — וי"ל דאין זה מצויו, כי רוב פסחיהם היו מן הכבישים, ובתרוין הראשון על קושיא מעין זו כתוד"ה מא"י (פסחים ג. ב). ועדיין צ"ע. ה] נשמטו פרים עליית הפסח נקורו ואבילתו, — וי"ל מפני שאין כל זה נוגע להקרבת ק"פ, וגם אינו בזמן אמירת סדר ק"פ, לכן לא הזכירם אלא בכללות. וא"ו] לא נזכר ע"ד חגיגת יד. — וי"ל, וכמו שרמזו ביעבץ גופא, שגשטט מפני שהתנינה אינה אלא דשות, ואינה באה בשבת כמדוכה וכטומאה (פסחים טז, ב).

ומקבל כלי המלא תזלה ואח"כ תחזיר הריק מפני שאין מעבירין על המצות (פסחים סד, ב).

קוראין את ההלל — הלויים (תוספתא פסחים ספ"ד).

תוקעין — הכהנים בהצוצרות (במדבר י, ה. — תמיד פ"ג, מ"ג).

ודלא ידענו לוי, כי החמץ שמעניע למחר אינו מטבל (ב"ה סת"ד).

נעפרא דארעא, ממעט זהב שנפרא נ"כ עפר, כמו שנאמר (איוב כח, ו) ועפרות זהב לו (ח"י, שו"ע אדה"ו סת"ד ס"ו). ביום י"ד בשעה ה'. ראה שו"ע סת"מ"ג איך משערין שעות אלו. מזורה בפני עצמו (טור סי' תמ"ה. מהרש"ל, מהר"ל, מ"א), דנזרינן אטו שורפו לאחר זמן איסור הנאתו (ב"י). דחזיתיי כוי דחזיתיי. אפ"ל: דחזיתיי ביטע הכדוקה. דחזיתיי — מעולם (ב"ה סת"ד).

ויש לשדוף עשרה פתיתין, כפל עוד הפעם ע"ד י' פתיתין, כי הן כבדוקה והן כשירפה צ"ל י' פתיתין (עיין בפע"ח שהחמ"ג ספ"ד ובמ"ח ישם).

יהי רצון. בסידור האריו"ל, וישם הוא, ה' אלקי ואלקי אבותי' בלשון יחיד. ואולי הטעם דשינה ללשון רבים, אלוסינו ואלקי אבותינו" שמתוך כך התפלה נשמעת (ברכות ל, א. שו"ע אדה"ו או"ח סק"י פ"ד). וכפרט ישאר כל תפלה זו היא נ"כ בלשון רבים. וראה מ"א ואחרונים או"ה ריש ס' מו. וע"פ דבתפלת יה"ד כוי מעויו פנים כוי וכסוף סדר קדוש לבנה גם נוסח רבינו הוא בלשון יחיד וכ"ה בסו"ה של"ה (ובסי' רש"י: יה"ד כוי מעויו פנים הוא כל"ד). ומ"ש בשער הבולל על יה"ד כוי מעויו פנים שהטעם מפני שאינו כעבור — צ"ע שהרי גם יה"ד דביעור חמץ אינו כעבור. בעשו תכלה וכ"ה בתפלות ר"ה ויוה"כ"פ — בבית"ל, וכל' הכתוב (תהלים לו, כ) כלו בעשו כלו.

ברוח בער וברוח משפט. לשון הכתוב (ישעי' ד, ד) הוא ברוח משפט וברוח בער. ומה שישינו והקדומו בער למשפט מוכן, דלענין הרהר וזיכוך עונות כנות ציון שבכתוב, וידה ברוח משפט דאיהו רחמי, כמו שפירש"י ביסודין, וזהו כמו אב המייסר את בנו (ראה כזה אנה"ק לרבינו הזקן ס' כב). ומה שישיאר בלי כירוד יבער מן העולם ברוח בער. אבל כאן, לענין החיצונים והקלפות המעיקים לשיכנה, יבער ברוח בער, וכל ניצוצי הקדושה שהחיצונים יונקים מהם (עיין פע"ח שער החמ"צ פ"א) וידה ברוח משפט לזככם (שער הכולל).

במים הם ובוזון הזה. וכ"ה כסי' הריש"ר. וע"ע דבכל התפלות הנוסח הוא ב"זחז"י ולא נמצא כפ"א, ובוזמן בתוספת

לעומת העצה ונותנים בכלי שרת ומולחם ומקטירם הכחן על גבי המזבח כל אחד לבדו והשחיטה והזריקה ומתי קרביו והקטר חלבו ודחין את השבת ושאר עניניו אינם דוחין את השבת וכן אין מוליכין את הפסח לבית כשחל בשבת אלא כת האחת הם מתעבבים עם פסחיהם בהר הבית והכת השנייה יושבת לה בחיל הדג' במקומו עומדת חשכה יצאו וצלו פסחיהם . בשלשה כתות הפסח נשחט ואין כת פחותה משלשים אנשים נכנסה כת הראשונה נתמלאה העזרה נועלין אותה ובעוד שהם שוחטין ומקריבין את האיבורים קוראין את החלל אם נסרו אותו קודם שיקריבו כולם שונים אותו ואם שנו ילשו על כל קריאה תוקעין ג' תקיעות תקיעה תרועה תקיעה גמרו להקריב פותחין העזרה יצאה כת ראשונה נכנסה כת שנייה נועלין דלתות העזרה גמרו פותחין יצאה כת שנייה נכנסה כת שלישית ומעשה כולן שוין ואחר שיצאו כולן רוחצין העזרה ואפילו בשבת מפני לבלוך הרם שהיה בה וכיצד היתה הרחיצה אבת הכים היתה עוברת בעזרה והיה לה מקום לצאת סמנה ובשרוצין להדיח את הרצפה כותכין מקום יציאתה והיא מתמלאת על כל גדותיה ספה וכפה עד שהמים עולים וצפים מכאן ומכאן ומקבץ אליה כל דם וכל לבלוך שהיה בעזרה ואח"כ פותחין בקום יציאתה והכל יוצא עד שנשאר הרצפה כנוקה ובשופה זהו כבוד הבית ואם הפסח נמצא מריפה לא עלה לו עד שמביאו אחר

אז"ל הענין בקצור גדול : ולרך האדם הידע וחדל על דבר ה' לקחת אותו נזמט שחנה קריאתו במקום הקרבת ודלו: על דורגן הכנת והחמק לפני ה' נורא עולם שיננה אותו במהרה גימט אמן :

סדר הגדה

יסדר על שולחן קצרים בני' מצות מנחים זה על זה . ישראל ועליו ועליו ושלח סכהן ועליו לימין סודות וכןגוד למלא הבילע התחיתם בלילע המרור ומחת הברוע למרוסס וכןגוד ומחת הכינזה הכרסס ומחת המרור הכורט שטוין טרף :

סימן סדר של פסח

קדש • ורחץ • ברכים • יחץ • מגיד • רחצה • מוציא •
 מצה • מרור • כורף • שלחן עורף • צפון • ברך •
 הלל • נרצה :

קדוש

אתקינו סעודתא דמלכא עלמא דא היא סעודתא דקדושא
 בריך הוא ושכינתיה :

קדש

כחל יו"ט נשבת אומרים תחלה יום הששי :

יום הששי : א ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויחל אלהים
 ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי

מכל

קערה. בבית הרב מסדרין המצות על מפה ולא על קערה. מלבד האדמו"ר המסדר המצות על טס של כסף.

בני חצות. שאילו אנשי קירואן למר רב שרירא נאון למת לוקחין ג' מצות בלילי פסחים לא פחת ולא יותר, והישיב להם רמז מן התורה הוא לג' סאין שאמר אברהם לשרה לעשות מהם ענות כו', וגמירי אותו זמן פסח הו', ויא' זכר לג' הרדי עולם אברהם יצחק ויעקב (מעשה רוקח טז, נח).

הישראל ועליו הלוי כו'. ראה הביאור בפע"ח וסי' האריו"ל. ונוהגין להפסיק כמפה בין מצה למצה, והטעם מבואר בסי' קול יעקב. וכ"ה ג"כ בהפא"י סוף מסכת פסחים (תוספות חיים).

הזרוע כו' הביצה. כי צ"ל שני תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לתניגה (פסחים קיד, ב) ואמרין בירושלמי שמנהג לקחת זרוע וביצה (כיצא בלשון ארמי) כלומר בעא רחמנא למיפרק יתנא בזרעא מרמא (כל כו הובא בב"י, אבודרהם). ויש שכתבו דלוקחים ביצה מים שעושים זכר לאבילות רחורבן ביהמ"ק. וצע"ק דמוכח במשנה ובירושלמי דגם בזמן בהמ"ק היו לוקחים שני תבשילין ואז לא עשו זכר לאבילות. וא"כ נצטרך לומר אישר מאות שנים לקחו מין אחד לזכר התניגה ואהר החורבן שינו מנהג זה.

הזרוע. נוהגין לקחת חלק מצואר עוף. כן מדקדקין שלא לאכול הזרוע אח"כ — כל זה הרחקה שלא יהא כל דמיון לקרבן פסח. ומטעם זה הנה ב"ק מו"ה אדמו"ר שליט"א מסיר כמעט כל הבישר מעל עצמות הזרוע. הביצה. מבושלת עד שתתקשה.

חתתיהם באמצע המרור. לכאורה הו' צ"ל המרור בקו שמאל כי הוא בחיל' נבורות. אך הוא מפני שהמיריות מעורר המשיכת רחמים רבים, כאשר תשתפך במר נפשו ויבוא לידו מירות גדולה איך שהוא החוק מאלקות עי"ז מעורר בחיל' רחמים רבים (לקו"ת שה"ש ד"ה קול דרוי, ס"ב).

החרושת. זכר ליטט שנישעכרו בו אבותינו. ונוהגין בה דבר של קיוהא (פסחים טז, א) זכר שהיו ישיגי ישראל קיהות מקושי השעכוד (ב"ח סתע"ג). ועושים אותה מפירות שגמשילה בהם כנסת ישראל (תשובות הנאונים הובאו בתוד"ה עירק יש) ואח"כ מרכיזין אותה במשקה אדום זכר לדם מכה הראשונה (ירושלמי פסחים פ"י סה"ג). — וכל דבר שטובלין בו קרוי הרוסת (מחזור ויטרי).

ונוהגים כנראה הוא טה"ד וצ"ל ונותנם וכ"ה בכמה דפוסים.

סדר הגדה

סדר ההגדה. ראה במשנה פסחים פ"י, מכילתא פ' בא, תלמוד בבלי וירושלמי שם וכו'. סדר הגדה בצורה קבועה נמצא כבר בסידור ר' עמרם נאון, סי' רס"ג, ברמב"ם, מחזור ויטרי ועוד, הביאור ע"ד הסוד בפע"ח וסי' האריו"ל.

יהא כל אדם חדר באימה לקיום מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר והגדה, ולא יהא חרד כל כענינו, אף אם כמה דברים יש בסדר שגראה בעיני האדם שאין הקפדה בהם, ייבטל ברעתו לקיום שאין שום דבר ריק בהן (מהרי"ל).

השם. הגדה" — בפסחים (קטז, ב). הגדה ע"ש והגדת לבנך, וי"מ הגדה שהוא ל' הודאה וישבח להקב"ה על שיהוציאנו מארמ"צ כמו שמתרגם בירושלמי הגרתי היום לר' אלפיך שכתית יומא דין. וכן תרגמו ר' סעדי' בערבי (אבודרהם). ויש נורסין אנדה בא"פ (ראה ד"ס לפסחים קטז—קטז, תוד"ה אסר על"ו מה, א. ובכמה ראשונים).

יסדר על שולחנו כו', בפע"ח וסי' האריו"ל בשינוי לשון קצת. וראה ג"כ שו"ע רבינו סי' תע"ג סכ"ו.

יסדר על שולחנו קערה. בטור וישו"ע (סי' תע"ג ס"ד) מבואר שגם עתה מביאין הקערה רק אחר שתית כוס ראשון, ורק שולחנו ישיב ערוך שכתוב יום (ר"ס תע"ב). בסי' קול יעקב מטיע דהקערה יסדר על השולחן קודם הליכתו לביהכ"ס וקודם אמירת סדר קרבן פסח. וכ"מ קצת בשל"ה ישיב סס' פסחים. אבל בסי' הרש"ר כתב: כשיבואו לביתו (אחר תפלת ערבית) ישמח ויאמר כו' ותכין הקערה עם המצות כנ"ל סידורו.

וכן אנו נוהגין לסדר הקערה בלילה וקודם זירויש, וכדמוכח גם מסידור רבינו שכתב ע"ד הקערה בין סדר ק"פ לקירוש. וכ"כ גם ברמ"מ מ"ט סתפ"ו. ומ"ש במשנה (פסחים ז"ד, א) מזנו לו כוס א' כו' הביאו לפניו מטבל נו', ו"ל כפירוש ר"ח (הובא יש בתוס') הוינו הביאו את השלחן, והוה דוקא כימי חבמי הי"טם שהיו להם שלחנות קטנים לפנינו אור"א ולא היו מביאין השלחן עד אחר זרויש מיש"ב בדורות האחרונים. ועיין תוד"ה שאין (פסחים ק, ב).

מְכַלְמֵלֵאכְתוּ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ
 אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַלְמֵלֵאכְתוּ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת :

במל מתינין כמן

סבדי מרנן ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הנפון :
 ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר בחר--
 בנו מכל־עם ורוממנו מכל־לשון וקדשנו
 במצותיו ונתת לנו יהוה אלהינו באהבה (לשבת) שבתות
 למנוחה (1) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון
 את־יום (לשבת) השבת הזה ואת־יום

תג המצות

הזה ואת־יום טוב מקרא קדש הזה

זמן הרהב

(באהבה) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו
 בחרת ואותנו קדשת מכל־העמים (השבת) ומועדי
 קדשה (לשבת) באהבה וברצון בשמחה ובששון הגתלתנו :
 ברוך אתה יהוה מקדש (השבת) ישראל והזמנים :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהתנינו וקנינו והגיענו
 לזמן הזה :

נמוצי שנת מקדשן יקב"ו יין קירוש נר הכדלה זמן :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המבדיל בין
 קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל
 לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין

קדשת

הנרפס. נוסריקון ס' פרך בלומר ס' רבוא עבדו עבודה פרך (אבודרהם. מהרי"ל). ואנו נוהגין ליקח בצל (או תפוח אדמה). ועיין מ"א סתע"ג ס"ד ובאחרונים.

ותחת המדור החזרת שעושין כורך, מחמת שינוי הלישון, דבתחילה קורא אותו מדור ואח"כ חזרת (וכ"ה ג"כ בפע"ח, מ"ח, ס' קול יעקב, סי' הרש"ר), יש נוהגין שלא ליקח מין אחד למדור ולכורך, ואפלו במקומות שנמצא סאלאט אינם עושים הכל מן סאלאט, ומעמם אולי אין בקיאים בחמישה מינים שבמישנה (פסחים ל"ט, א) לכן יוצאים אכילה מדור בירק מה. ולא דפו דא"כ יש לאכלו בלא ברכה, וכמ"ש בשו"ע אדה"ו ס' תע"ג ס"א. אבל באמת מצוה להדר אחר חזרת (פסחים י"ט), רהיינו סאלאט, שעיקר המצוה בה (שו"ע סתע"ג ס"ה) ואין חילוק בין מדור לכורך. והא דשינה בלישוננו הוא כי אם ה' כותב ותחת המדור המדור שעושין כורך (וערמ"ש בשו"ע אדה"ו סכ"ו) הוה טועים לומר שלאכורך יותר טוב ליקח המין הקרא במשנה מדור, ובאמת מצוה בחזרת (שער הכולל). והתירוץ תמוה, דא"כ גם עתה יש מקום לטעות, ולמדור יותר טוב ליקח מדור שבמישנה. ולהוציא מכל טעות הול"ל: ,תחתיהם באמצע החזרת ותחת כו' ותחת החזרת החזרת שעושין כורך". ואולי יש לתרוץ שינוי הלישון, כי הנה התבנת ,מדור", ,חזרת" כמה רמזים ע"ד הסוד בהם — וכמ"ש בפע"ח וקהלת יעקב — ורמזי תיבת חזרו שייכים יותר לבחינת מדור שעל הקערה ורמזי תיבת חזרת — לכורך. ולכן בשו"ע אדה"ו שהוא יותר ג"ד הנגלה לא קפיד לשנות, וצ"ע. — ואנו נוהגין ליקח חזרת (סאלאט) ותמכא (הרי"ן) שניהם הן למדור והן לכורך.

סימן סדר של פסח

סימן סדר של פסח קדש כו'. במחזור ייטרי ס' מה הובאו סימנים אלו כ, סדר ערוך סידר ר' שלמה בר יצחק זצ"ל — ריש"י (ו"א כי אחר מכללי התוספות ר' שמואל מפליאז — מפליז — הובא באור דרוע ס' ג"ו — הבר הסימן קדש ורחץ כו'. שר"ל ג"ס כתיב). ובפרס לרש"י, בהנמ"י (על סדר הגדה שברמב"ם) ובאבודרהם הובאו עוד סימני טי"פ בנוסחאות ישונות. אבל בפע"ח

(שער חמ"צ פו"ו), במ"ח ובס' האריו"ל מבאר סדרו ש"פ ע"פ הסימן קדש ורחץ כו'. והאלישיך, חיד"א ועוד פו' ע"ד המוסר.

ורחץ טובה זו בתוספות וא"ו — למען יטהו כל התיבות שבסימן זה בני שתי תנועות. ובס' הרש"ר קול יעקב איתא רחץ בלא וא"ו, ואולי מנדרים רחץ בישני פתחין. עו"ל תוספת הוא"ו להדגיש יצ"ל קדש ואח"כ רחץ אף למי שאין נוהג כן בישראל ימות השנה (וכרעת הט"ו וה"י ר"ס תע"ג), או שאף שרחץ קודם קדש (כרעת הב"ח י"ט) חזרו ורחצו (שמה"ר).

מבאב מארי ז"ל שמעתי ע"ד הסוד לבאר דיוק הוא"ו ועוד שינוי שישנו בישני תיבות אלו, אשר רק הם נאמרו בלישון ציווי ולא סיפור, כי קדש ורחץ רומזין על ג"ד החכמה (קדושה) וד"ר דבינה (טהרה, רחיצה) שלא ה' בהם פירוד ושיניה, כי לקחם עתים לחלקו. משא"כ י"ג בחי' הנישואות מהם, וזהו אשר קדש ורחץ בא בוא"ו התיבור. וגם רק הם באים בלישון ציווי — רמז רמז לקדש ולרחץ מהכחי' העליונות את ישראל י"ג בחי'. הנרמזות ב"ג הסמנים: כרפס כו' נרצה.

רחצה. יש שרצו להגי' רחץ (בישני פתחין), אבל במחזור ייטרי, אבודרהם, פע"ח מ"ח, ס' האריו"ל, ס' שלה, ס' יעבני וכו' איתא רחצה, וראה בפע"ח טעם הדבר.

קידוש

אחרינו טעוהא. (ס' הרש"ר וראה זה"ב פ"ה א וי"ט). קדש. (מישנה פסחים קיד, א) ואנו נוהגין לקדש מעומד הן כישויו"ט הן בפסח (כ"ה בפע"ח יי"ח פי"ד ויב"א פ"ו, ס' האריו"ל מ"ח. ועיין שו"ע או"ח סע"א ס"י ונ"כ).

קדש. בכל התיבות של הסימן קדש ורחץ הביא אדה"ו בכאו"א במקומה גם פירושי התיבה וכמו ורחץ ונט"י ואינו מברך וכה"ג, מלבד בחיבת קדש הלל נרצה. וי"ל הטעם מפני שאין כל מדושי בפירושי תיבות אלו. ואף שישו"ע שלו (דריש ס' תע"ג) העתיק מ"ש כרס"א (י"ט) וכתב, ,ואם אפשר טוב שלא ימונז הבעה"ב בעצמו אלא אחר ימונז לו שיהא לו במשתחו, בלומר דרך חירות ושרדות זכר ליצ"כ", י"ל דביון שאין זה אלא אס אפשר לא העתיקו בסידורו (ומה שחירץ בשעה"כ דדין אחר מונז לו הוא דומא בינות

קִדְשַׁת שַׁבָּת לְקִדְשַׁת יוֹם טוֹב הַבְּבֻלָּה * וְאֵת יוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה קִדְשַׁת * הַבְּבֻלָּה
וְקִדְשַׁת אֶת-עַמּוּהַ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשֶׁתָּהּ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ : עֲדִיתֵנוּ

בְּיָדְךָ חֹסֶה הַכּוֹס נִישָׁבֵה נִהְסִיבֵת שְׂמַל לְדָךְ חִירוֹת :

וּרְחֵץ וּטְבַל יָדָיו וְאִינוּ מִנְדֵךְ :

כַּרְפֵס טַפַל פְּחוֹת מְכוּיִת כַּרְפֵס וּיְטַבַל בְּמֵי מַלַח לֹא חוֹמֵץ וּיִנְדֵךְ :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַיְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הָאָרֶזָה :

יְכוּיֵן לְהוֹיָא נֶס הַמְרוֹר כַּכְרֵס וּו :

יָחִין וְיִקַח מִזֶּה הַחַמְצֵיץ וְיִסְרֶסֶה לְשֵׁנִים חֶלֶק אֶחָד גָּדוֹל מִחֲבֵרֵיו וְחֶלֶק הַגָּדוֹל יֵינֵה לְאִשְׁרֵינוּ
וְיִקְרָן מִיָּת בֵּין הַבֵּי מַלְטָה :

מְנִיד וּמַעֲבִיר הַקְּעֵרָה שֵׁשׁ בֵּה הַמְלוֹת וְיִלְמַר :

הָאֵל לְחֵמָא עֲנִיָא דִּי אָכְלוּ אֲבֵהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
כֹּל דְכַפּוּן יִיְתֵי וְיִיכּוֹל * כֹּל דְצָרִיךְ יִיְתֵי וְיִפְסַח *
הַשְׁתָּא הָבָא * לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל * הַשְׁתָּא
עֲבָדִין לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּגֵי הוֹרֵינּוּ :

מְסַלְקֵין הַקְּעֵרָה עִם הַמַּזֶּה לְלֵד אַחַר וּמוֹתֵינּוּ לוֹ כּוֹס ב' וְכֹלֵן הֵבֵן אֵלֶּל סָה נִשְׁתַּנָּה :

מִזֶּה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכֹּל הַלֵּילוֹת * שְׁבֻכָל הַלֵּילוֹת
אֵין אָנּוּ מִטְבִּילִין אֲפִילוּ פְעַם אַחַת * הַלֵּילָה הַזֶּה
שְׁתֵּי פְעָמִים : שְׁבֻכָל הַלֵּילוֹת אָנּוּ אוֹכְלִין חֲמִין אוֹ מִצָּה
הַלֵּילָה הַזֶּה כְּלוּ מִצָּה : שְׁבֻכָל הַלֵּילוֹת אָנּוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר
וְרִקּוֹת הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר : שְׁבֻכָל הַלֵּילוֹת אָנּוּ אוֹכְלִין
בֵּין יוֹשְׁבֵינּוּ וּבֵין מְסַבִּין הַזֶּה כְּלָנּוּ מְסַבִּין :

וּמַחֲזִירִין הַקְּעֵרָה וּמַגְלִין מְלַחַת כֶּסֶף וְאוֹמְרִים עֲבָדִים וְכו' :

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרַעַה בְּמִצְרַיִם וְיוֹצִיאֵנוּ יְיָ הַיְהוָה אֱלֹהֵינוּ
מִשָּׁם בְּיַד מוֹשֶׁה וּבְזֶרַע נְטוּיָה * וְאֵלֵינוּ לֹא

הוֹצִיא

הטשי (פסחים קו א ותוד"ה זוכרהו). מתחילין יום השישי (ולא מ"ויכולו") כי יום השישי ויכולו השמים ר"ת הוי', וכימתחיל יתן עיניו בנרות וכשעת ברכת הקידוש בכוס (רמ"א סי' רע"א ס"י). אין להתחיל מתחילת המקרא וירא אלקים כו' משום דדרו"ל טוב מאד זה המות (שו"ת הת"ם חאנ"ח ס"י).

סברי חרונ, כצ"ל וקא יתיר (סי' יעב"ז) כי הם משלימין מספר תיבות שבקרוש. הטעם לאמירת ס"מ — יו"ע אדה"ו ס"ס קע"ד, ובאבודרהם הביא עוד טעמים.

סברי חרונ בתקוני זוהר תי' כ"ד וצריך למימד סברי חרונ, ועד"ז הוא בתנחומא ר"פ פקודי, בלקוטי שו"ת הגאונים שבסו"ס כלבו וכתור סקע"ד בשם אביו (כתוד"ה הואיל — ברכות מג א — ועוד: סברי חרונ, ברא"ש ברכות י"ט — סברי רבותי). וראה בפע"ח שו"ת פ"ט ביאור לשון זה דוקא ע"ד הסוד, ואת יו"ט מקרא קדש הזה כן הוא במס' סופרים פ"ט, כס"י רב עמ"ס נאון, כפי התפלה להרכב"ם וכסוף הל' שבת, אבודרהם, סי' הרש"ר ועוד. וראה שו"ע ריש סימן תפ"ז ונ"ב.

בשבת באהבה מקרא קדש, כי מקרא קדש רשבת קבלו ישראל באהבה, במרה, אבל יש"ל יו"ט הי' ע"י שכפה עליהם הר כניגית בסניי (לבוש ס' תפ"ז משה א"ר).

וחועזי גם כחול אומרים ומועדי בוא"ו, וכמו שאומרים שבת בוא"ו, ומועזי קדשין (ענין החתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד, א).

קדש ישראל והמונים (פסחים קד, ב) ואין אומרים והמועדים כלשון הכתוב לפי שכל המועדים הלויים בזמנים: פסח בזמן האביב כו' (בחי' ס"פ בא).

שהחיינו כו' במוצאי"ק יקוה"ו (פסחים ק"ג, א) נוסח ברבת ישהינו במשינה (ברכות רפט). ג"פ שהחיינו וקיימנו והניענו — כנגד הללו נפשי את ד' אהללה ד' בחיי אומרה לאלקי בעודי (רוקח ינ"א, וראה ג"כ סי' האריו"ל ברה"ג).

אין מכרכים ברבת שעשה נסים, לפי שעמיר לאופרו בהגדה (מח"ו, ר"ו טוב עלם ביוצר אלקי הדורות, רוקח). למי שעשה לנו כל הנסים האלו (סי' רע"ג, ינ"ה). וי"א מפני שאין מכרכין ברבת זו אלא על מצוה דרבנן (מהרי"ט).

לזמן הזה הלכנו בחורק וכו"ה בסו"ל"ה, הבזלה, מנהג בית הרב: בהברת

הזקים שטרחה רבה בדבר כי צריך להביא מים למזיגה משא"כ ביינות שלנו כאו"א מונג לעצמו — צ"ע, כי פשיטא דגם ביינות שלנו אם אחר ימונג לו ה"ז ענין של עשירות וא"כ ה"ז דרך חירות ושררות זכר לצי"ט ומנין לנו להלק בזה? ועוד דא"כ למה לא אשתמיט בנ"כ השו"ע ובשו"ע אדה"ו לכתוב דביינות שלנו כאו"א מונג לעצמו וכמו שחילקו דין יינות שלנו בסו"ר, רד, רעב העב), מנהג בית הרב: מווגין הכוס, ואין מדקדקין שימונג אחר, לוקחו בימינו, מוסרו לשמאלו, מעמידו, דרך הורדה מלמעלה למטה, על כף ידו הימנית, כשהיא כפופה קצת כעין בית ככור, ד' אצבעותיו מונגות והגודל מוושב מן הצד, ומקדש מעומד, והכוס מונגה למעלה משליטה טפחים מעל גבי השולחן — וכו"ל הוא גם ביטור ימות הישנה.

קדש, בכל יו"ט הייב בקדוש מדברי סופרים, וכשהל ששבת הרי יש לו ג"כ עיקר מן התורה — מוספה עליהם בלילה זה, שהוא אחד מארבעה כוסות שהן מצוה מד"ם בליל שבת. ולכן: א) אינו מקדש על הפת, ב) אין אחר מוציא אותו ידו חובתו (שו"ע רבינו סתע"ב כ"ב), ב) דוחק עצמי לשתות ד' כוסות אף שימוקו או שצריך למכור כסותו (נדרים מט, כ, פסחים ע"ב, ב), ד) אינו מקדש אלא בליה ממש ורא בתוספות יו"ט (תה"ד סקל"ו), כי תקנו חכמים ד' כוסות בזמן הראוי לאכילה משה (שו"ע רבינו יש"ס ס"ב), ה) יש להוסיף לדעת אלו האומרים שצוה לשתות כל הכוס ועכ"פ רובו (יש"ס ס"ט).

ד' כוסות — מצוה מדברי סופרים, ואף ישים הייבות בה, שאף הן היו באותו הנס של יציאת מצרים (תוד"ה היו פסחים קח, כ), ואין מכרכים עליהם ברוך כו' וזוננו לשתות ד' כוסות, לפי שהם מופסקים (כלבו, ירוקח).

והקנוס כנגד ד' לשונות של נאולה: והוצאתי והצלתי ונאלתי ולקחתי (שמות ג, יז) — שהן כנגד ד' נזירות שגור עליהם פרעה (שמ"ר ספ"ו). כנגד טיבירת ד' קליפות תולעת יעקב) — כנגד ד' כוסות של פרעה בראשית מ, יא—יג) שגמרמה כאותו הלום אולתן של ישראל כדרו"ל בכ"ר פ"ה, נגד ד' מלכיות, כנגד ד' כוסות של פורעניות שהקב"ה משיקה את אול"ה וכנגדן משיקה את ישראל ד' כוסות של נחמה (ירושלמי פסחים י"ז ה"א), כנגד ד' אותיות יש"ס הוי' (סי' ט"ה) ועיי"ש מזהר ח"ג צה, ב).

כשחל יו"ט בשבת אומרים חחלה יום

(שו"ע רבינו סתע"ד). ומכוון להוציא ג' המרור של כורך. בכרפס לא ציין אם יאכלנו בהסיבה ג' בלא הסיבה (כמש"כ במרור). וי"ל דריתו כג' שאר המצודה דלילה זה דהרשות בידו ש' להסיב והמיסב ה"ז משובח (שו"ע רבינו ס' תע"ב סי"ד) ולא ציין אלא במקום שהחזו או הפטור הוא מוחלט. ונהנין לאכלו של בהסיבה.

לאחר כרפס לא ראיתי מחזירין הנשא מהכרפס על הקערה ובמילא מכאן ולהלן אי על הקערה אלא ה' דברים.

יחץ

יחץ ויקח כוי מקדים לפרוס המצה קוד הגדה (ר"ן בשם ר' האי גאון), כי ההגדה צ' על מצה הראויה לצאת בה ידי חובתו והיא לחם עני — פרוסה (פסחים קטו, כ ושם וצריכה שתהיה בין ב' מצות השלימות (כרכו לט, ב) כי ברכת המוציא שהיא קודמת לברכת על אכילת מצה היא על השלש (תור"ה הכל שם וכן עיקר — שו"ע רבנו סתע"ה ס"ה וס"ז) ומיטום אין מעבירין ע' המצות צריכה השלמה להיות למעלה. ופורסין המצה כשהיא בתוך הפסח מכוסה.

חלק גדול יניח לאפיקורחן כי הוא מצה חיטובה שהוא לנו במקום הפסח (מהרי" כ"ח). ונהנין לברכו במפה (ראה זח"ב קנ"ז ב' טו"ט"ע סתע"ג) וזכר למי שאריותם צרורו כי שמלותם (ראה רוקח, ב"י) ולהניחו בג' הכרים (המנהיג) שלא יבא לאכלו בתוך הסעודה (סי' יעבין).

אפיקורחן (פסחים קיט, ב) מצה הנאכלת באחרונה וזכר לפסח נקראת אפיקומן (שו"ע רבינו סתע"ו ס"ג). פי' אפיקומן כלומי הוציאו והביאו מזונות ומאכלים על השלח (שם ס"א וכו"ה בס' הפרדס לרש"י הל' פסח) בתשבי ובמוסף העורך; אפיקומן בלשון יוג — דברים הנאכלים אחר הסעודה. ורקטו מיה ב'ו הבי מצות כי עלי' אומרים ההגדה כנ"ל.

מגיד

ומגבי הקערה (רא"ש סוף פסחי טו"ט"ע. אבל מ"ש בפסחים קטו, ב — קא כסילוס הקערה שאנו עושין אחר אמירת ה' לחמא, ודלא כמ"ש כישעה"כ). בבית הרב אי מנביהין הקערה ורק מנלין מקצת המצות הא — בצעירי (מ"ח, סי' הארז"ל עי"ל

מוצי"ק יחל ביו"ט אין סמכין הנרות ואין מאחדין היטהבת ילהם, וכן אין מביטים בצפדנים, ורק, כעה ברכת כורא מאורי האש, מסתכל בנרות כמו שהם כ"א בפ"ע. מאורי האש. כי ברכת מאורות (אדומה וירוקת) יש כאור (ברכות נא, כו, נכ, ב. וראה ג"כ ת"ו תי' כא).

החבדיל כוי (פסחים קר, א ובתור"ה בעי י"ט).

הבדלת וקדושת. כ' הכדלות: בין כהנים ללוים ולוים לישראלים (תוס' י"ט) בפסח שותה הכוס. כולו (ב"ח סתע"ב) ובכת אחת (מ"א י"ט) — מנהג בית הרב, וכן ביאר ג' כוסות.

בהסיבת שמאל. כי הסיבת ימין, על פניו, או על נביו אין זו הסיבה (פסחים קח, א וכפי' הרמב"ם הל' חומ"צ פ"ז ה"ח).

ורחץ

ורחץ ונט"י ואינו חבדל כי הבא לאכול דבר שטיבולו כמיטקה צריך נט"י תחלה (פסחים קטו, א) בלא ברכה כי פסק ברכות להקל (שו"ע רבינו סי' קנח ס"ג). ואף מי שאינו נוהר בזה כל השנה — נט"י והוא כאחד משאר שנויים שעושין בליל זה כדי שיטאלו (ח"י סתע"ג סכ"ה).

כרפס

כרפס נוטל כו' כדי להתמי' התינוקות, שאין עושים כזה בכל ימות השנה (פסחים קי"ד, א, ב). פחות וכוונת כי גם זה דיו להתמי' התינוקות, ואז לכל הדיעות לא יתחייב לברך אחריו בנ"ד (שו"ע אדה"ז סתע"ג סט"ו וסי"ח).

ויטבול — ואח"כ — ויברך. כדי לתכנף הכרבה להאכילה בכל מה דאפשר (ח"י סתע"ה סק"ה). והא דבסעודת כל השנה מברך המוציא ואח"כ טובל במ"ה, הוא מיטום דמברך קודם שפורס (כדי שיברך על הגדולה). בתי מלח או חומץ, תור"ה מטבל (פסחים קיד, א) כתב בחומין או במים ומלח אבל כסי' של"ה ויעב"ן בתי מלח או בחומץ. אבל לא בהרוסת, דכיון דבטיבול ינוי תרוסת מצוה — לאהר שמיא כריסו ממנו יביאנה למצוה אתמחה (רא"ש י"ט).

יכוון. לכאורה כע"כ בשני וואוי"ן, ולא כוא"י יו"ד. וכן כמ"ס.

יכוין להוציא גם המרור. כי אין אמירת ההגדה וכו' חשוכים הפסח והיסח הדעת

ואוהבהו, כתוב המדבר בזמן ריצוי"ם (שיחות חה"פ תש"ד).

הבן שואל מה נשתנה בסוף הישנים הוי"נ"כ נירמא: הבן שואל מה (שיחות חה"פ תש"ז אות ה).

מה נשתנה בוי"נ (מישנה פסחים קטו, א).
אנו. האל"ף קמוצה.

חטבילין, מצה, חרוז, חטובין, בסדר זה הוא במישנה שבירושלים רי"ף ורא"ש (אבל שתי קושיות האחרונות חסרות יש. והגהת הב"ח ברי"ף צ"ע) בסוף רע"ג (בכת"י כ"ט) בסוף רס"ג, רמב"ם, טור, אבודרהם (מרמקדימין פי' קושיה חטבילין לפי שאר ירוקות) זכה פסח למהר"א אברבנל, פע"ח, סי' האריו"ל, מ"ח ועוד, וכ"ה בהגדה הראשונה שנדפסו (שונצינו 1485). וזהו מתאים לסדרם בליל זה: טיבול (עכ"פ הראשון שהוא אינו אלא להתמיל את התינוקות), מצה, חרוז, וקושיית חטובין אינה בכלל הנ"ל, כי נתוספה זמן רב אחריו קושיות הראשונות, היינו משחדלו מלאכול בהסיבה כל השנה, ולכן לא נזכרה במישנה ונמרא (הגר"א. ופירושו ע"ג, כי ברמב"ם הל' חו"מ פ"ח ה"ב הביא קושיית מסובין וגם קושיית כולו עלך, היא דהוי שואלים מסובין גם בזמן ביהמ"ק) ולכן באה נ"כ כסוף כל הקושיות לכל הדעות, ועיין בפע"ח אשר סדר הנ"ל מתאים לסדר העולמות מלמטה למעלה: עשירי יצירה בריאה אצילות שתי פעמים. אף שמטבילין ג"פ — טבילת חמור והחזרת דבורך כאחד חשיבו (ט"ז סתע"ה).

הליה זה חרוז. אינו אומר כלו חרוז מפני שאוכלים שאר ירוקות, בטבול ראשון (תור"ה הליה פסחים יש).

שככל הליהוה אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הליהוה כולו צלי (מישנה יש) כן הוי"נ שואל בזמן שביהמ"ק הוי"נ קיים.

אינו שואל על החיוב לשתות ד' כוסות — כי הוא מדברנן לגמרי ואין בו דבר מן התורה, מישא"כ הסיבה שחיובה במצה, ומטבילין — שטבול השני הוא במרוז (פהר"ע).

ומחזירין הקערה ומגלין מקצת הפת, כי הגדה צ"ל על המצות, להם עוני ישעונין עליו דברים הרבה (פסחים קטו, ב).

עברים היינו כי מתחיל בננות מאי בננות רב אמר מתחילה עע"ו ושמואל אמר עברים היינו (פסחים קטו, א) והאירנא עבדינן בתרווייהו (רי"ף ורא"ש. ועיני"ט פי' ר"ח אבודרהם). וי"ג רב (סי' רע"ג) או רב

הטעם) ונמצא בכתוב כנסור זה (בראשית מו, כג. יחזקאל טז, מג. דניאל ב, מג). אבל יש פירושו הנה, ולא זה.

הא לחמא כן הוא בסידור ר' עמרם גאון יוצר לשתת הגדול לר"י טוב עלם (הובא בתור"ה למה פסחים קטו, ב) מחזור ויטרי, שה"ל ס' רי"ח, רמב"ם סוף הל' חו"מ, אבודרהם ועוד, ואף שאין זה אותו הלחם ממש אלא דוגמת הלחם — לישנא דקרא הוא (שמות טו, לב) למען יראו את הלחם אשר האכלתי (מ"א סתע"ג סככ"ד עיני"ט).

והתקינו זה המאמר בל' ארמי כדי שיבינו גם עמי הארץ כי נתקן בעת שדברו כולם ארמית אבל לשונה הגאה בני חורין בלשון הקודש כדי שלא יבינו הכבלים ויהשבו למורדים במלכות (כלבו, וראה בשל"ה ביאור כ"ז ע"ד הסוד). ואין להקשות משאר ההגדה שהיא בלה"ק, ובפרט מזה דמה נשתנה שהוא שאלת התינוקות הוא נ"כ בלה"ק — כי חלק הגדה זה הוי"נ כבר בזמן הבית כמובא במישנה (פסחים קטו, א), ולהעיר אשר בסוף רס"ג כל הפיסקא היא בלשון ארמי (אלא שהתחלת הפיסקא, היא לחמא — דמצרים אינה יש) וברמב"ם רק לשונה הגאה (הראשון) הוא בלה"ק והשאר — ארמית.

כל דצריך ייתי ויפסח. כלומר יבוא ויעשה סדר הפסח היינו מצה של מצוה ר' כוסות וכו' וערמ"ש רז"ל (תענית כ, ב) די הונא כי הוה כרך ריפתא הוה פתח לבביו ואמר כל מאן דצריך ליתו וליכול (אבודרהם).

חטלקין הקערה (פסחים קטו, ב) כדי שיתמה התינוק וישאל: עדיין לא קא אכלינן אתו קא מיעקרי תכא מימנן ומתוך כך יבוא לישאל שאר הדברים (יש תוד"ה כדי).

וחזינו לו כוס בי וכאן הבן שואל (מישנה פסחים קטו, א) כאן, במינות כוס יטני, הבן שואל מה נשתנה עכשיו ושמנונו כוס שני קודם אכילה (רש"י והשב"ם יש) ומתוך כך ישאל נ"כ שאר השאלות ולכן מוזנין הכוס קודם אמירת ההגדה אף שאין צריך לאחוז בידו עד שיגיע לליפוך (שו"ע רבינו סתע"ג ס"א).

וחזינו לו. תיבת לו — טעות הדפוס, ובסידור קאפוסט הראשון שהניחו אדה"ץ אינה וכן השיטה בשו"ע שלו (שער הכולל, וראה לעיל פיסקא קדש).

הבן שואל. זה שהתינוק דוקא שואל מעורר למעלה הענין דמי נער ישראל

הוציא הקדוש ברוך הוא את־אבותינו ממצרים הרי
 אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים.
 ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את־
 התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכל
 המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח :

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן
 עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבים
 בבני ברק ודיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו
 הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו
 הגיע זמן קריאת שמע של שחרית :

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה
 ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד
 שדרשה בן זומא שגאמר למען תזכר את־יום צאתך
 מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך תמים כל
 ימי חייך להביא הלילות וחכמים אומרים ימי חייך
 העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח :

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו
 ישראל ברוך הוא כנגד ארבעה בנים דברה
 תורה אחר חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד
 שאינו יודע לשאול :

חכם מה הוא אומר מה הערת והתקים והמשפטים
 אשר צוה יהוה אלהינו אתכם ואף אתה אמור
 לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן :

רשע

(א 37 כ"ג . ב 3) 100 כ

אלו גם כשהמ"צ להרמב"ם מ"ע קנ"ז (מישא"כ בהגדה שבחיבורו), בזבה פסח למהר"י אברבנל, פע"ת, מ"ח, סי' קול ועקב, הגר"א. מצוה עליו לספור ביציאתו (מכילתא סוף בא. זה"ב מא, א — אבל אין מוכרח שם דקאי על ליל פסח דוקא — רמב"ם הל' חו"מ רפ"ז סמ"ג מ"ע מ"א, סי' החינוך מ' כ"א. רבינו בריש הל' פסח ועור).

ואף נשים חייבות במצוה זו (מדאורייתא — לרעה החינוך ולר"י בתוד"ה שאף מגילה ד. א. ועין תוד"ה מי סוכה ל"ח, א — או מדרבנן. ראה ברכי יוסף סתע"ג ס"ג ט"ז ובשבת פסח באדוכה, וכן משמע דעת רבינו ביט"ע שלו סי' תעב סכ"ה. וגם בס' בית דוד דקס"ד דפטרות — וכן ס"ל להמנ"ח — חזקנו בו בספרו לחם הפנים, ראה ס' מגיד דבריו ס' מ"ב).

ואין מברכין על מצוה זו, וכמה טעמים נאמרו בזה: כי כבר יצא כאמירת ובר ליציאת מצרים שבקרוי, מפני שנפטרות קריאת שמע שמברכין לפני ולאחר, מפני שאין לה יעור ואפילו כדבור בעלמא יוצא, מפני שכולה ברכה וישב ובפרט שתקנו בה ברכת אשר נאלגו ואין מתקנין ברכה לברכה, מפני שעושה המצוה בהפסק — אכז"ש וכו' — ואין מברכין בכגון זה וכמ"ש לענין ד' כוסות (רו"ף, שבבלי הלקט, רשב"א, מע"ג, י"ט) ועוד טעמים.

ואף שמצוה מן התורה להזכיר יצי"מ בכל יום ביום וכלילה (ברכות יב, ב. רמב"ם הל' ק"ש פ"א ה"ג, שו"ע רבינו או"ח ר"ם ס"ז ועוד) יש לחלק ביניהם, וגם מדאורייתא: א) דבכ"י יוצא גם בזכירה בלב ובעיון בעלמא (ראה מגילה יח, א. ובשאנ"א סו"ס י"ג דו"ל דכן הוא דעת הספרא, ואפילו ליש"ם דילן שקו"ט שם, ושערי תירוצים לא ננעלו, ודו"ל דקס"ד מרבנן חייבוהו בכ"י בדבור. ואכמ"ל), מישא"ב בליל פסח שנאמר והגדת לבנך, ה"ה בדבור דוקא (ראה מנ"ח י"ט). — ב) בכ"י די בזכירה בעלמא וכל' המישנה, וברמב"ם: מצוה להזכיר יצי"מ, מישא"ב בפסח יצ"ל ספור (מעישה נסים, ישב פסח, סי' מהר"ד, מלבי"ם בא יג, ח ועוד, אבל ל"מ כן ברו"ף ורשב"א וכמ"ש במע"ג ומנ"ח י"ט). — ג) י"מ שבפסח נוסף יצ"ל כדרך השוכה לבן או לאתר (מנ"ח, י"ט, וכו"מ קצת כן החינוך. ועין ל"ב שו"ת הרא"ש כלל ב"ד ס"ב. אבל ברו"ף, רשב"א, רמב"ם, שו"ע רבינו ועוד ל"מ כן. — ואולי אפ"ל שיתלו

(הה"מ הל' חומ"צ פ"ו ה"ד, ועין ב"ר"ם לפסחים) אומר עבדים היינו וא"כ אתי שפיר מנהגו כי הלכתא כרב באיסורי והלכתא כרבא (מיש"פ בס' אמרי ישפר להנצי"ב — מיסקא מתחלה עע"ז — תמוה, שהוא סותר למ"ש ברו"ף, ר"ח, אבודרהם ורא"ש הנ"ל, ועכ"פ הי' לו להזכירם), ולכן הקדים מסדר ההגדה עבדים היינו אף כי ענין המסופר בפיסקא מתחלה עוע"ז היו אבותינו קרם למאורע של עבדים היינו (אבודרהם).

עבדים היינו גוי אלקינו גוי וברזע נטווי, מיוסר על הכתוב (דברים ו, כא) ובהוספת התיבות אלקינו, וברזע נטווי שאינם בקרא, וראה בפע"ח מ"ת וסי' האריו"ל הביאור — ע"ד הסדר ובס"י רבינו ז"ל נתבאר ע"פ דא"ח, ושייכות וברזע נטווי לאלקינו מובן גם ע"פ מרז"ל אשר אלקים מורה על מדת הרין (ב"ר ספי"ב) וזרוע היינו יד שמאל (ברכות ו, א נזר ג, ב).

לפרעה — מלך קישה — בחצרים — שלא הי' עבד יכול לברוח מימם (יל"ש רמז רטט).

חשם — בכתוב נאמר חמצרים, וצ"ע טעם השינוי.

הרי אנו כיו חשועבדים היינו לפרעה. כמובן אין הכונה לפרעה שבימי משה, אלא שכל מלכי מצרים נקראו בשם בל"י: פרעה (רש"י תהלים ל"ד, א). ואף שבימי המישנה וסדר ההגדה כבר בטל מנהג זה (זקנושית האבודרהם. ולכן השימט תיבת לפרעה בנוסח ההגדה) י"ל — לתרץ נוסח ילגנו — שבתל מפני שביצי"מ יורה מצרים מגדולהה, ואח"כ היתה בעליות וירידות וגם נכבשה ע"י אחרים, אבל אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו מחצרים היתה נשארת בתוספה (להעיר מיל"ש רמז ר): כשיצאו ישראל סמיצרים כטלה מלכותן של מצרים כו' פרעה יולט מסוף העולם ועד סופו כו' בשביל כבודן של ישראל) וכל הנימוסים ומנהגי המלוכה היו נשמרים, וע"כ צ"ל כן לתרץ מה ישויו אומרים — גם לפי נוסח האבודרהם — מישועבדים היינו בחצרים, אף בזמן שבתלה מלכות מצרים.

ואפילו כולנו חכמים כו' וראי' לזה: מעשה דבגי איעורו כו'.

כולנו ובוניו כולנו יודעים ואין אומרים כולנו זקנים, וכ"כ בשבלי הלקט הובא בתניא רבת, וכברית הללו למהר"ש אלקבין, אף שמוייבב כ' הנוסחאות, אעפ"כ בהגדה שלו השימט כולנו זקנים (ישעה"כ). וכן אין תיבות

רשע מה הוא אומר מִה הַעֲבוּדָה הַזֹּאת לָכֶם לָכֶם
וְלֹא לוֹ • וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת־עַצְמוֹ מִן הַכָּלֵל
כִּפְר בְּעַקְר • וְאֵת אֶתְּהָה הִקְהָה אֶת־שָׁנָיו וְאָמַר לוֹ
בְּעָבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם • לִי וְלֹא לוֹ
אֵלֹו הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְזָל :

תָּם מַה הוּא אֹמֵר מִה זֹאת • וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד
הוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים :

וְשֵׁאִינוּ יוֹדְעִי לְשֹׂאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה
לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם :

יָכוֹל מְרַאשׁ חֲדָשׁ תְּלַמּוּד לֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא אֵי בַיּוֹם
הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם תְּלַמּוּד לֹמַר בְּעָבוֹר זֶה •
בְּעָבוֹר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֲלֵא בְּשַׁעֲהָ שֵׁישׁ מִצֵּה וּמְרוֹר
מִנְּחִים לְפָנֶיהָ :

מִתְחַלְּהָ עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁו
קָרַבְנוּ הַמָּקוֹם לְעַבְדָּתוֹ • שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר
יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
בְּעֶבֶר הִנְהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אַבִּי אֲבָרָהָם
וְאֲבִי נְחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים :

וְאָקַח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אֲבָרָהָם מֵעֶבֶר הִנְהָר וְאֹלָהָ
אוֹתוֹ בְּכָל־אֶרֶץ כְּנָעַן וְאָרַב אֶת־זֶרְעוֹ וְאָתָּן לוֹ
אֶת־יִצְחָק : וְאָתָּן לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עִשָׂו וְאָתָּן

לעשׂו
*וארבה קר
(א) ששח יכ. ס. ב. (ב) שש יכ. יד. (ג) שש יכ. ט. (ד) יכ. טז. כ. ג. (ה) שש יכ. טז. ג. (ו) שש יכ. טז. ג.

הלקט הישגם ס' ר"ח. הגדה שברמב"ם, מחזור רומא) אמר להם ראב"ע וא"כ הוא המינך פיסקא פיסקא הגודמת — ואפילו אינדיסתנו נ"ב, ויש לפרש שהו' זה במסובת בני ברק, — ומובן בפשיטות מה שסידרו משנה זו בהגדה, אף שמדברת בפ' ציצית שאומרים אותה בכל יום.

כבן שבעים שנה ולא זקן ממש, כי באת עליו שיבה ביום שמינוהו נשיא והוא בן שמונה עשרה שנה (ברכות כח, א), ולפי הירושלמי (ברכות פ"ד סוף ה"א) בן שש עשרה שנה. ולגירסת האבורהם — בן י"ג שנה. (אבל נמצא בטיו זה גם במכילתא לישמות יג, ב, וביל"ש ישם כבן פ' שנה. וישניהם בר' יהושע).

כבן עי שנה, שהשתדלתי עם אנשי החכמה לא זכיתי לדעת הרמז לחיוב אמירת כו' (פיחה"מ ישם). אז זכיתי — נצחתי (הרע"ב).

לחטן תזכור (דברים טו, ג).

להביא הלילות בליליון כתב יד מינכען של הי"ם הגיכא, כל להביא הלילות. ובשום ס"א לא מצאתי לע"ע, כ"כ ימי חיד להביא הלילות.

וחז"א וחולקין על בן זומא וס"ל דאין מזכירין יצי"מ בלילות (ראה נ"ב המשיגה. פ"ע"ח שער החמ"צ פ"ו) ויש מפרשים דהכמים מוסיפים על ב"ו ויב"ע מזכירין יצי"מ בלילות (זכה פסח, של"ה, צ"ח ועוד) ולבאורה גם לפירוש זה מחולקים הם, דלכן זומא הם בי חובבים: אחר ביום ואחר בלילה, וכמו ק"ט. אבל לחכמים הוא חיוב א' שזמנו ביום ובלילה. ואב"מ.

ברוך המקום כו' (כן היא הגירסא בסו' של"ה, יעב"י, הרש"ר) עתה הוא מתחיל לדרוש פסוקים, ואומר ברוך המקום כו', כאדם הרויז ואומר, "בישם ה'" ואח"כ מתחיל לדרוש (אבורהם). הרי כאן ד' ברכות כנגד ד' פסוקים הבתובים כמצות ההגדה, שהיא מצות עשה ומעונה ברכה, אלא שנפטרת כק"ט שמכריזו לפני' ולאחריו, ומתוך חובתה רמזו עלי' אלו ד' ברכות (שכלי הלקט).

המקום. מכני מה מכנין ישמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום? שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו (בר"פ ס"ה, ט).

כונן די כו'. (ע"פ הירושלמי פסחים פ"ו ה"ד, מבילתא ס"פ בא) כ"ה בהגדת הרמב"ם, זכה פסח, סו' של"ה, יעב"י, הרש"ר ועוד.

בשתי הגרסאות: במכילתא שהביא בסהמ"צ להרמב"ם מ"ע קנז כ': והגדת לבנך אע"פ שאינו שואלך כו' בינו לבין אחרים מנין ת"ל כו'. אבל במכילתא דרשב"י כ': בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין (ל' כו'). (ד) ספור יצי"מ דפסח נימנה כמנין הפסות וכנ"ל (ולחעיר אשר הרס"ג בה"ג ור"ש בן גבירול לא מנחהו במנין העשין שלהם. ועיין פזה כביאור על סהמ"צ להרס"ג לרי"פ פערלא מ"ע ל"ג) מיט"כ הזכירה רכ"י, ונפ"מ לדינא (ראה מנ"ה ישם, צ"ח ברכות ישם. ערוך השולחן או"ה סו"ס סו"ז ועוד). — ה) זכירה דכ"י אינה לזמנה"מ לדעת בן זומא (ברכות י"ב, ב) ולכ"פ (ראה נ"ב המשיגה ישם) הלכה כמותו. — ז) ביל"ה פסח המצוה היא במינך כל הלילה (או עד הצות — לראב"ע) אף שכבר ספר כתחלת הלילה, מיט"כ בכ"י — דאם הזכיר פ"א לא מצינו מצוה (וגם מדרבנן) להזכיר עור. ועדיין צ"ע.

מעשה ברבי אליעזר. פיסקא זו ישנה כבר בסדר הגדה של רע"ג ונזכרת בתורה"ה דחטיב (כתובות ס"ה, א) וד"ה אמר (ע"ו, מ"ה). (א). וכתום' מציון מקומה לאגדת הפסח. ולע"ל לא מצאתי בשום מדרש. וראה תוספתא ספ"י דפסחים מעשה כעין זו בר"ג בלוד שעסקו בהלכות הפסח כל הלילה כו'. בריא ורי"י וראב"ע ורע"ק ור"ט. מקדים ראב"ע לרע"ק מפני שהו' מיישפחה מיוחסת ונשיא (תוס' כתובות ישם). וי"ל דהא שמקדים רע"ק לר"ט, (וכמושית התום' בע"ז ישם) הוא מפני שאידע זה בבני ברק שרע"ק הוא מרא דאתרא ישם (סנהדרין ל"ב, ב). ובב"ז אינו מקדמו לר' יהושע, ומכל שכן לר"א, כי ר"י הו' רבו של רע"ק, מיט"כ ר"ט שאף שהו' רבו אבל אח"כ (כן י"ל). וטוב יוכן בטוב הי"ם כתובות פ"ד, ב) נעשה חברו (ראה סה"ד מע' ר"ט ויש"ג).

בגין בוק שם עיר (יהושע יט, מה). וי"ל המוכיר ישם העיר יע"ז מוכן הסדר שמונה אותם וכנ"ל. — וכתוספתא, הנ"ל מזכיר שהו' בלוד. וי"ל — להיטיענו שאף שהו' בלוד, וא"כ לא הו' קרבן פסח אז, בכ"ז עסקו בהלכות הפסח כל הלילה.

כל אותו הלילה גם ר"א וראב"ע אף דס"ל (מכילתא ס"פ בא ופסחים ס"ב, ב) דאכילת הפסח הוא רק עד הצות. וראה אמרו שפר שהאר"ק.

אמר ראב"ע (ברכות י"ב, ב ועוד). יש גורסין (ירושלמי ברכות פ"א ה"ו. שכלי

לַעֲשׂוֹ אֶת־יַד שְׁעִיר לְרִשָּׁתָּהּ אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו
יָרְדוּ מִצְרָיִם:

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַכְּטָמָהּ לְיִשְׂרָאֵל • בְּרוּךְ הוּא שֶׁהַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת־הַקֶּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר
לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים • שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר
לְאַבְרָם יְדַע כִּדְע־בִּי גַר־יְהִי וְרַעַה בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם
וַעֲבָדוּם וְעָנִי אַתֶּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה : וְגַם אֶת־הַגּוֹי
אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכּוּשׁ גָּדוֹל :

נדר לנתיב הטוב ולנכות הפח כן כתב הא"י ז"ל:

וְהוּא שֶׁעֲמִידָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ שְׁלֹא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֱלֹא שֶׁבְּכַל־דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ • וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם :

יעמיד הטוב ויעלה הפח:

צֵא וְלָמַד מִהַבְּקִשׁ לְבֶן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב
אָבִינוּ • שֶׁפָּרַעַה לֹא גָזַר אֱלֹא עַל הַזְּכָרִים וְלֶבֶן
בְּקִישׁ לַעֲקוֹר אֶת־הַבֵּל • שֶׁנֶּאֱמַר אֲרָמִי אָבִי
וַיֵּרַד מִצְרַיִם וַיִּגְדַּל שָׁם בְּמַתִּי מִעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עֲצוּם וְרַב :

וַיֵּרַד מִצְרַיִם אָנוּם עַל פִּי הַדְּבָר • וַיִּגְדַּל שָׁם מְלָמַד
שְׁלֹא יֵרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֱלֹא
לְגוֹר שָׁם • שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֵל פָּרַעַה לְגוֹר בְּאֶרֶץ
בְּאֵנוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כָבֵד הָרַעַב
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן :

בְּמַתִּי מִעַט כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים גִּפְשׁ יָרְדוּ

(א) גלגלים טו ט. (ב) טס טז טז. (ג) זכרים טז טז. (ד) זכרים טז טז. (ה) זכרים טז טז. אבותיך

יכול מרי"ה (כ"ה בכל הנוסחאות, אבל במכילתא — שמות שם — נרים שומע אני מר"ח). — אין זה מן האמירה להבין, אלא מכיון שהזכיר הפסוק הביא דרו"ל עליו בעניני הגדה יט"פ (אבודרהם). וי"א שגם זה מן האמירה להאינו יודע לישאל (ז"פ, מע"נ).

חדאש חדש. וכמו שגם מרע"ה ספר לבני" מר"ח (שם).

מבעור יום. שאו הוא וכן עוברת הפסח שהזכיר בכתוב לפני זה (שם).

זה כיו מצה ומרור. ואין לומר דמדבר בפסח לבד וא"כ הוא מבעור יום, דא"כ התיבות בעבור זה או התיבות ביום ההוא — מיותרות (ופתוצתת הקושיא שבס' יטעה"ש).

מצה ומרור מונחין. בזמן הפסח היו אומרים: ישפח מצה ומרור מונחים לפניך (שב"ה"ג). ועיין פדש"י עה"ח. אבל עכ"ל ישגם אחד מהם די לחייכו בספור יצי"מ, שהרי הגדה בוסה"ז דאורייתא אף שאינו לפסח, ומרור הוא רק דרכנו (פסחים קכ, א. ועיי"ש קטז, ב).

מונחין לפניך. ר"ל בשעה שאכילת מצה ומרור היא מצוה, שע"ז אומר הכתוב בעבור זה, שאמרים מצותיו אלו, עשה ה' לי ולא כשהניחם מבעור יום (ע"פ תרוה"ד ס"ו קלז. וראה שו"ע רבינו סה"ע"ג ס"ג).

לפניך. במכילתא ובמדרש שכל טוב יש גירסא לפניך על שולחןך, וכ"מ במאמר החפני להרשב"ו. וי"ל דלפי גירסא זו יודעים אנו מיתור הלשון דשני תנאים לחיוב בספור יצי"מ: בשעה שמחוייב במרור או מצה, משיי אצלו מרור או מצה. מישא"כ לפי גירסתנו.

והנה בביאור מהפ"צ להרס"נ (שם) האריך בזה ומסיק דלדעת כמה ראשונים אם אין לו מצה פטור מספור יצי"מ. וע"ע דהרי, לכתב דעות, מה שאין מברכין על ההגדה הוא מפני שיעזא כבר באמירת זכר ליצי"מ שכנוסה הקדושה, כמובא לעיל. והקדושה הוא בשעה שאין מצה ומרור מונחים לפניו, כי לא היו מביאין השולחן עד לאחר שקידש וכנ"ל. וגם א"ו הנותרים טעם אחר למה שאין ההגדה טעונה ברכת, אין קושיא זו סיבת מחלוקתם. ודוחק לומר בזה כל הראוי לבינה אין כילה מעכבת בו. ואכמ"ל.

מחללה ועו"ז נזכר בפסחים קטז, א וכירושלמי שם.

אבותינו. כימי הרח ומלפניו (רמב"ם הל' הו"מ פ"ו ה"ד).

ובירושלמי „טפשי במקום „חס" ועוד כמה שינוים.

חס, רשע, חס, שאינו יודע לישאל. סדר המקראות אינו כתיב כך, ומזכירם כדרך חכמתם: חסם ואחריו רשע שגם הוא חסם ומתוך דרון לבו מרשיע ואחריו תם שיש בו קצת חכמה לישאל (אבודרהם).

חסם מה הוא — אומר כיו רשע מה הוא — אומר כיו רמז: האדם מה הוא ומתנתו הוא מלה באמירתו (שיחות כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א בחה"פ).

מה העדות — צוה הי אלקינו אתכם (דברים ו, כ) אתכם כלומר אתם שיעצתם מצדדים שהי' הדבר אליכם אבל, על כרחך, שאינו מוציא עצמו מן הכלל, כיון שאומר אלקינו (מחזור יוטרד).

ולחעיר אשר בירושלמי, מכילתא ומכ"ם הגירסא כאן אותנו במקום אתכם. וכן הוא בהגדה הראשונה שבדפוס.

ואף אתה אחר כיו — מלבד מה שכתוב בפרשה, (עבדים היונו — שכבר הובא בהגדה לעיל), אמר לו אתה עוד יגאד הליכות הפסח, עד הדבר האחרון שבו, שהוא אין מפטירין כו' (זבח פסח).

אין מפטירין (פסחים קטז, ב) אין נפטירין מן הסעודה, לאחר שאכל הפסח, באכילת מנות סעודה (הרע"ב).

לחעיר אשר בירושלמי תשובה זו היא לבן חס. בשמחה"ד מביא גירסא נוסח ישוהו תשובת בן רשע.

מה העבודה (שמות יב, כו). ואף אתה — מלבד התשובה שבפרשה שם — הקהה כו' (זבח פסח).

בעבור זה (שמות יג, ה). כתוב בפרשת שאינו יודע לישאל, אבל בו נדרשות רק התיבות בעבור זה, אבל „לי ולא לו" רשע ברשע וכאלו אומר אם אינו ענין לישאנו י"ל תנהו ענין לרשע (זבח פסח, אבודרהם). לי ולא לו. במכילתא הוא בלשון נוכח: ולא לך אלו היית כו', וכנראה מפני כבוד המסובין עשה מסדר ההגדה שינוי זה.

מה זאת — עבדים (שמות יג, יד). את פתח לו, גדל צער האב, וכראוהו שאין מענה בפי בנו, תשיש כמו בנכחה, על דרך דרו"ל (ע"פ ואם ככה את עושה. שמחת הדל).

פתח לו מ"ל הכתוב (משלי לא, ח) פתח פיך לאדם.

והגדת לבנו (שמות יג, ח).

אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׂמֵךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם לְרֹב: וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי מְלֻמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל
מִצְּנִינִים שֵׁם: גְּדוֹל עֲצוּם כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ
אֹתָם: וְרֹב כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ
מִתְּבוּסֶסֶת בְּדַמְיֶךָ וְאֹמַר לְךָ בְּדַמְיֶךָ חַי וְאֹמַר לְךָ
בְּדַמְיֶךָ חַי: רַבְּכָה כְּצִמְחַת הַשָּׂרָה נִתְתִּיךָ וְתִרְבִּי
וְתִגְדְּלִי וְתִבְוֵאִי בְּעֵדֵי עֲדָיִים שְׂדֵיִם נִבְנוּ וַיִּשְׁעֶרְךָ צִמְחַ
וְאֵת עֵרֶם וְעֲרִיָּה:

וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: וַיִּרְעוּ
אֲתָנוּ הַמִּצְרַיִם כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר הִבֵּה נִתְחַכְמָה 15 פֶּן יִרְבֶּה
יְהוּדָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל־שִׁנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ
וְעָלָה מִן הָאָרֶץ: וַיַּעֲנוּנוּ כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמִי עָלָיו שְׂרֵי מַסִּים
לְמַעַן עַנְתּוּ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת־פִּתְחֵם וְאֵת
רַעֲמֶסֶס: וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: וַיִּמְרְרוּ אֶת־חַיִּיהֶם בְּעֲבֹדָה קָשָׁה בַחֲמֹר
וּבִלְבָגִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בְּשֵׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עֲבָדוּ
בָהֶם בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק אֱלֹהֵי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־
קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת־עֵינֵינוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ:
וַנִּצְעַק אֱלֹהֵי יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי
בַיָּמִים הַרְבִּיבִים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּאֲנַחוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעַקוּ וַתַּעַל שְׁוַעֲתָם אֶל־הָאֱלֹהִים
מִן הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹלָנוּ כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם

חזכור
(א) ודברים נוט. (ב) עמס ח. (ג) יחזקאל מו. (ד) עמס ח. (ה) עמס ח. (ו) עמס ח. (ז) עמס ח. (ח) עמס ח. (ט) עמס ח. (י) עמס ח. (יא) עמס ח. (יב) עמס ח. (יג) עמס ח. (יד) עמס ח. (טו) עמס ח. (טז) עמס ח. (יז) עמס ח. (יח) עמס ח. (יט) עמס ח. (כ) עמס ח. (כא) עמס ח. (כב) עמס ח. (כג) עמס ח. (כד) עמס ח. (כה) עמס ח. (כו) עמס ח. (כז) עמס ח. (כח) עמס ח. (כט) עמס ח. (ל) עמס ח.

לאח"כ. וזכר לדבר — סדר קדוש ישור"ט, שהפת מנוסה בעת ההנכה. ומה שכתב כאן: להגבוי כיו ולנסות, הוא כי כאן בא להשמיענו החירוש שכתב הארז"ל וכדלקמן, והמירוש ה"ה הגבהת הכוס (אלא שבחולא, ע"ז צריך לכסות הפת) ולכן הקדומו והתיבות ולנסות הפת הם מאמר המוסגר.

להגבוי את הכוס. ע"ש כוס ישועות אישא (עפמ"ש בשל"ה וועבין שם). כישעה"כ מאמר שייכות פיסקא זו להכוס מפני שאין אומרים יורה אלא על היין (ברכות לה, א). והוא תמוה כי אין פיסקא זו יורה וישבא אלא ספור דברים, ולכן רק יש נזהרין לאחות הכוס, משא"כ כשמגיע ללפיכך כו' להורות כו' כ"ע נוהגין (כדיום הל' בשו"ע רכנו). אלא הטעם הוא ע"ד הקבלה, וכלשון הרוקח הובא בשל"ה ריש מס' פסחים ש"ו.

ולנסות הפת. שלא יראה בורשתו (אגור, שו"ע רבינו שם). אף שהמור בסו"ר רע"א פ"ו ענין בושת הפת, כשמקדש על היין, מפני שהפת מוקדם לברכה לגבי יין, וכאן הרי אין מקום ברכה — מ"מ גם כאן הוי בושת לפת כשאומר חלס על מהתגדה על היין בה בשעה כשכללות ההגדה יצ"ל נאמרת על המצה דוקא, ילכין נקראת לחם עוני, ולא על היין. כו כתב הארז"ל. מה שהעתיק רבינו נ"ו, אף שאין דרכו בסו"ר לעיין המפורס, י"ל שהוא ע"פ הג"ה, להורות שאינו רק ע"ד הקבלה, כי אין זה יורה כמו הפיסקא לפיכך. והוא — החבטתה — היא שעמורה. ראה לעיל פיסקא הבטחתו.

אחד כו' לנלוותיו. בסו"ר רס"ג, רמב"ם, שבה"ל וז"ל השימיטו חיבת לנלוותיו (הראשונה). והטעם לפי שהאחד כיון בו אל פדעה וזא היתה בוגתו לעקור את הכל (ז"פ), וי"ל טעם הנוסחא שלנו (וכ"ה בסו"ר הארז"ל, של"ה, יעבין). כי אף שכתחלה לא נזר אלא על הזכרים, הרי אח"כ אמר ארז"ל חרבי תורישמו ידי שביט לעקור את הכל וכמ"ש מהר"ל וכמ"מ בת"א ות"ל עה"ת שם.

קמו, א) ודורש מאדמי אובד אבי עד שינמור כל הפדישה, הוא דורשה עתה כראיתא בספרי (אבודרהם).

צא ולמד. במו"ז זה נמצא נ"כ בסנהדרין (פו, א). וכו' מפדשי: צא מענין מצרים ישעתה עוסק בו ולמד מספורו לכן ויעקב, ולמד — שהקב"ה מצילנו מיד הקמטם עלינו — שלבו בקש לעקור את הכל —

ועכשו — יש כותבין עכשו כיו"ד ואינו צריך (תשב"י) — הקירוב ה' בימי אאע"ה, אבל מכיון שהפעולה נמיטכת גם עתה, ולכן מחוייבים גם אנחנו להודות ע"ז, אמר ועכשו, ולא ואז"כ. — (ולהעיר מה"ג יח"צ, כ).

ויאמר יהושע כו' בה אחר ד'. (יהושע כד, ב—ד). וכי כל ישראל לא הוו ידעו דא וכ"ש יהושע, אלא כו' (זח"ג צח, ב, ענין הטובה לפי פי' הזוהר — מכואר בסמ"מ שם ובסו"ר הארז"ל בהגדה).

וארב — חסר ה"א — את זרעו, כמה ירכיב עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק (ירושלמי פסחים פ"י ה"ה).

ברוך שומר. הובאה פיסקא זו בסו"ר רע"ג, רס"ג וכו'; אכל, לע"ע, לא מצאתי בשום מדרש.

הבטחתו. בזמנים ישונים: לאאע"ה ע"ד נלות מצרים, ולנביאים ע"ד הקמים בכל דור ודור, והיא שעמדה לאבותינו וכו'. לישראל, יל"פ: א) שומר לישראל מה שהכתיב לאברהם ולנביאים. ב) לישראל כמו ע"ד ישראל.

חשב. ולא נרסינו חחשב, כי חשבון זה כבר עבר (אבודרהם, וכ"ה בשל"ה, יעבין, סו"ר הארז"ל). אבל בשבה"ל, סו"ר רס"ג, רמב"ם, ז"ל הנוסחא מחשב.

לעשות. נמשך למטה (שבה"ל, ז"פ). ויש מפרשים — למעלה (מהר"ל, סו"ר קול יעקב).

גבורה" בן הבתרים. כ"ה במח"ו, ז"ל, סו"ר הארז"ל, של"ה, יעבין (משא"כ בשבה"ל, סו"ר רס"ג, רמב"ם הניסחא לא"א בן הבתרים). והוא כלשון הס"ע (הובא ביל"ט רמו עז). וניחא יותר, כי הבטחת ידוע חלע נאמרה קודם שעבר בין הבתרים.

ויאמר לאברהם (בראשית טו, יג—יד). צריך להגבוי — הארז"ל. כ"כ בסו"ר השל"ה ויעבין — וכן נוהגים — אף כי במ"ה, סו"ר הארז"ל ישו"ע רבינו סתע"ג סמ"ד כתבו: יקח (יאחזו) הכוס בידו.

מנהג בית הרב: מכסין את הפת ורק אח"כ מנביהין את הכוס, מתאים למה שאומר בסיום פיסקא זו: יעמיד הכוס ויגלה הפת. וכן כפיסקא לפיכך — מקדים כסוי הפת להנבחת הכוס. והטעם י"ל, דביוון דכיסוי הפת הוא כדי שלא יראה בושתו כדלקמן, נכון שלא יראה גם הנבחה הכוס. ובפרט שלא נמצא טעם לרחות כסוי הפת

נִזְכָּר אֱלֹהִים אֶת־יְרֵמִיָּהוּ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב :
 וַיֵּרָא אֶת־עֵינָיו זו פְּרִישׁוֹת דְּרָךְ אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּרָא אֱלֹהִים
 אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים :

וְאֶת־עַמְלֵנוּ אֵלֶּה הַבְּנִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל־הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאֻרָּה
 תִּשְׁלִיכוּהוּ וּכְל־הַבַּת תַּחֲוִין : וְאֶת־לַחֲצֵנוּ זֶה הַדְּחָק כְּמָה
 שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רָאִיתִי אֶת־הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹוֹחִים אִתָּם :
 וַיּוֹצִיאֲנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָה וּבִמְרָא גְדוֹל
 וּבְאִתַּת וּבְמִפְתִּים : וַיּוֹצִיאֲנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי
 מִלְּאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ אֱלֹא הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 בְּכַוִּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ * שֶׁנֶּאֱמַר וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה
 וְהִבִּיתִי כְּל־יִכּוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל־אֲרָצֵי
 מִצְרַיִם אֲעִשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה : וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְלֹא
 מִלְּאָךְ * וְהִבִּיתִי כָל־יִכּוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְלֹא שְׂרָף * וּבְכָל־
 אֲרָצֵי מִצְרַיִם אֲעִשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ * אֲנִי יְהוָה אֲנִי
 הוּא וְלֹא אַחֵר :

בְּיַד חֲזָקָה זֶה הַדְּחָק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד יְהוָה הַזֵּה בְּמַקְנֶךָ
 אֲשֶׁר בְּשֶׂדֶה בְּסוּסִים בְּחִמְרִים בְּנִמְלִים בְּבָקָר וּבִצְאָן דְּבָר
 כְּבֵד מֵאֵד : וּבִזְרַע נְטוּיָה זֶה הַדְּחָב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַחֲרָבוּ שְׁלוֹפָה
 בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם * וּבִמְרָא גְדוֹל זֶה גְלוּיֵי שְׁבִינָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר
 אִו הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרִב גּוֹי בְּמִסַּת בְּאִתַּת
 וּבְמוֹפְתִים וּבְמַלְחָמָה וּבְיַד חֲזָקָה וּבִזְרַע נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים
 כָּל־אֲשֶׁר עָשִׂה לְכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ : וּבְאִתַּת
 זֶה הַמְּטָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת־הַמְּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר
 הִעֲשִׂיבוּ אֶת־הָאִתַּת : וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְנִתְחִי
 מִפְתִּים בְּשָׁמַיִם וּבְאֶרֶץ

בְּאִתַּת דָּם וְאִשׁ וְתַמְרוֹת עֵשֶׂן יִסְמַךְ ג' שְׁמִיכוֹת וְאִין לִישׁוֹן בְּאִצְנֵס לְסַמְךְ כ"א בְּטוֹם טַוּוֹ וְיִסְמַךְ
 לְחַוֹךְ כְּלֵי שְׁטוֹר (וְיִטֵּן שְׁמֵכּוֹם כּוּא כּוּד בְּמַלְכֻת וְשׁוֹפֵר מַחֲוִין שְׁנַתּוֹב סִיד חֲלָף וְכוּנֵס שִׁבָּה ס"ב כַּח הַבִּינָה
 לְטַךְ כְּלֵי שְׁטוֹר כּוּד כְּקַלִּיסָה שְׁמַקְרָחַת אֲרוֹר) :

דָּם וְאִשׁ וְתַמְרוֹת עֵשֶׂן :

דָּבָר

(א) אִתַּת בְּכַח (ב) כַּח אִשׁ (ג) כַּח כְּו (ד) דְּחָבִים כּוּא (ה) שְׁמֵכּוֹם יִכּוֹר (ו) שְׁמֵכּוֹם (ז) דְּחָבִים כְּלֵי טו
 (ח) נְטוּיָה דְּרָךְ (ט) אִתַּת דְּרָךְ (י) יְחִילָה ג' (כ) מַטָּה אִשׁ (כ"א) וְכוּנֵס

ורב כח"ש ואעבור גוי רבבה גוי (יחזקאל טו, 1—2).

ואעבור עליך. פסוק זה קבעוהו מסדרי ההגדה באמצע הגדת ליל פסח (שעה"כ ענין פסח סוף ד"א, פ"ח שעחהמ"צ פ"א, מ"ח. סי' האריו"ל — ותימה על היעבין שכותב שהוא ואביו, החכם צבי, היו אומרים פסוק זה אבל לא נמצא בשום ספר). והנה כמה נוסחאות ישנם בזה: (א) ואעבור עליך בא אחרי ותחלא הארץ אותם, קודם דרשת ורב כחש"ו (מ"ח. סי' הרש"ד). (ב) אחרי עירוס ועריי (קול יעקב, יעבין). (ג) נוסחת רבינו (וב"ה נב בהגרות הספרדים כח"פ ומנ"ד) ובשמחה"ר כתב שכן היא נוסחת האריו"ל. והטעם לסדר רבינו י"ל, ע"פ דרך הביט: (א) ואעבור נו' אין לו שייכות לדרשת גדול עצום, וגם לא מצינו שיביא בעל ההגדה פסוקים ממקומות שונים בדרשה אחת, (ב) סידר הפסוקים כמו שהם כתובים בכתב, והספור ואעבור עליך מבאר ענין ורב, כמו שפסוקים במיך חיי, וכמשי"נ (שמות א, יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה.

יורנו אותנו (דברים כו, ו) — המשך הדרשה כפרשת ארמי אובד אבי, וכן לקמן בפסוקים: ונצעק, ויוציאנו.

יורנו — דלכאורה מה בא להוסיף על ויענונו, וע"כ פירושו יורנו שכל כוונת המצרים (ולא רק מה ישמנו עליו שרי מסיים) היתה למצוא עצה איך להרע לישראל. וע"ז מכא ראי' כחש"ו הבה.

הבה ותחנמה (שמות א, י).

וישימו עליו (שם א, יא).
 ויעבירו גוי ויחררו גוי (שמות א, יג—יד). פסוק ויחררו לא מצאתי לע"ע, בשום נוסח הגדה אחר. מלבד בסי' תפלה למשה להרמ"ק שמשע דגם הוא נרדם ליל כהגדה ואין לברר כשינויי גירסאות הספרי, כי המדפיסים, התחל מדפוס הראשון ויניציא יי"ה, השמימו מן הספרי (וכן מן היל"ש) כל ההגדה, — בספרי הנדפס עם פי' המלבי"ם נדפסה גם ההגדה ובה הפסוק ויחררו, אבל אינו יודע מי הוא המצווה לעשות זה. — אבל נוסחת רבינו מוכרחה היא, דהנה כוונת בעל ההגדה בדרשותיו היא, לכאר ולפרט יותר את הענינים ע"פ משי"נ במס"א, וכשבא להספור איך שנתנו על ישראל עבודה קשה, הרי ביאורו מפורש, בכתוב דויחררו, מה היתה עבודה זו ואופנה, ומכאן בו גם הכתוב עבודה קשה, ובודאי הביאו בעל ההגדה ולא הו' מסתפק בקרא דויעבירו, שאין בו אלא

לוא שהצילם הקב"ה (מח"ו, שבה"ל אבוררה).

ארחי אבד אבי (דברים כו, ה) וכהתנינו: לכן ארמאה בעא לאוכדא ית אבא, ובספרי (שם): מלמד שילא ירד יעקב לארם אלא להאבד.

ירד מצרמה כוי וגם אז הצילנו הקב"ה.

אנוס, כמדו"ל (שבה פט, ב) ראוי הי' יעקב אבינו לירד למצרים בשלישאלות של ברזל — ע"פ הדבור — דגורת גר יהי' ויעך.

וכמאמר זה בא לספר איך היתה הירידה, אבל לא שלומר זה מן הכתוב (ולכן אינו אומר: מלמד שירד אנוס) כי אדרבה: ירד — ולא הורד — ברצון הטוב ששמע, ובספרי ובהגדת הרמב"ם דרשה זו — אינה, וי"ל הטעם, כיון דכפועל הרי ירד יעקב ברצונו הטוב.

ויגר שם — וצ"ד עדי"ש באח"יב (ספרי יש בשונים קלים).

ויאחרו גוי (בראשית מז, ד).

כי כבד הרעב — אבל כעבור הרעב יחררו לכנען, הרי שלא ירדו להשתמע (שבה"ל, מח"ו).

במתי מעט כמה שנאמר — ונתבאר בקרא כפרטיות, וכן להלן יש אשר רק זוהי כוונת מסדר ההגדה כאמרו כמה שנאמר, ובוה מתורצות כמה מקושייות המפורשים בשבעים (דברים י, כב).

ועתה שמך גוי, קשה למה הביא המיום דפסוק זה (ובספרי אינו), ועוד דהי' לו להביא מבראשית (מז, כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה יבעים (מע"ג, ותיורצו צ"ע), וי"ל דהכתוב בשבעים נפש נו' עיקרו בא להדגיש איך שמועטים היו כירידתם למצרים ועל כוונה זו מורה מיום הכתוב: ועתה שמך גוי, ולכן הביא בעל ההגדה פסוק זה דוקא וגם סימו ועתה שמך גוי.

ויהי שם לגוי מלמד, כמח"ו, אבוררהם, יל"ה, יעבין קו"י גרים כאן לגוי גדול, אבל בסי' רס"ג, רמב"ם, מהר"ל, סי' הרש"ר נשמטה היבט גדול, והטעם י"ל: הציון הלו נדרש על מלך גוי בלבד, ועוד דרש המינד על מלך גדול מה שאמר הכתוב ובני ישראל גוי (ז"פ), וכיון שאין מלך גדול נדרשת כאן — לדעת אלו — הישמיטה.

מצוינים — מסומנין, שלא שינו את שמם לישנם דתם ומלכושיהם (ו"פ).

ובניי (שמות א, ז).

דָּבָר אַחַר בֵּיד חֻזְקָה שְׁתִּים • וּבְזוֹרַע נְמוּיָה שְׁתִּים • וּבְמִזְרָא
גָּדוֹל שְׁתִּים • וּבְאַתּוֹת שְׁתִּים • וּבְמִפְתֵּי שְׁתִּים :
אֱלוֹ עֶשֶׂר מְכוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים
בְּמִצְרַיִם • וְאֵלֹהֵינוּ :

לאזכרת עשר מכות ישטרך עשר שכיכות מכונם עלמנו כנ"ל (ויסוין נשמיכה נס כן כנ"ל) ומה ששאל נטס
(נעשה סוד יין המסמח) לכך לא ישטרך אלא יוסף יין :

דָּם • צְפָרְדֵּי • כְּנִים • עְרוֹב • דְּבַר • שְׁחִין • בְּדָר
אַרְבֵּה • חֲשָׂדָה • מַפְתַּת בְּכוֹרוֹת :
רַבִּי יְהוּדָה הֵיחָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים :
דְּצִדֵּי • עֵרֶשׂ • בְּאַחֲב :

רַבִּי יוֹסֵי הַגָּלִילִי אוֹמֵר מִנֵּין אַתָּה אוֹמֵר שְׁלָקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם
עֶשֶׂר מְכוֹת וְעַל הַיָּם לָקְחוּ הַמַּשִּׁים מְכוֹת • בְּמִצְרַיִם מַה הוּא
אוֹמֵר וַיֹּאמְרוּ הַהֵרֵטִים אֶל־פְּרַעֲה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא • וְעַל הַיָּם
מַה הוּא אוֹמֵר וַיֵּרֶא יִשְׂרָאֵל אֶת־יַד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עֲשָׂה יְהוָה
בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעַם אֶת־יְהוָה וַיֹּאמְרֵנוּ בִּיהוָה וּבַמַּשֶּׁה עֲבָדוּ :
כַּמָּה לָקְחוּ בְּאֶצְבַּע עֶשֶׂר מְכוֹת • אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקְחוּ עֶשֶׂר
מְכוֹת • וְעַל הַיָּם לָקְחוּ הַמַּשִּׁים מְכוֹת :

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנֵּין שְׁבַל־מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הֵיחָה
שֶׁל אַרְבַּע מְכוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יִשְׁלַח בָּם תְּרוֹן אִפּוֹ עֲבָרָה
וְזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאָכֵי רָעִים : עֲבָרָה אַחַת • וְזַעַם
שְׁתֵּים • וְצָרָה שְׁלֹשׁ • מִשְׁלַחַת מַלְאָכֵי רָעִים אַרְבַּע
אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקְחוּ אַרְבָּעִים מְכוֹת • וְעַל הַיָּם
לָקְחוּ מְאַתִּים מְכוֹת :

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנֵּין שְׁבַל־מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הֵיחָה

של

(א שסס ח עי . ב) סע י' (ב) (ג) הוהס כז חס .

לחצו זה הרוק. מלת לחץ תאמר על מעיכה גופנית, ועל אונס וגנישה בעשית איהו דבר וזהו הנקרא ברבריהם ז"ל דוחק. ואומר ישכאן הוא בפירושי השני, שלא די שהעבירו אותם אלא ישנם לא היו נותנים להם מנוחה בעבודתם וכמ"ל (שמות ה, יג) והגונגים אצים (ז"פ).

וגם ראיתי (שמות ג, ט) — ראה לעיל פיסקא כחש"ג וירא.

ויוציאנו הי (דברים כו, ח).

חלאך, שרף, שליח. חילוק מדרגות אלו ראה: רמכ"ן ובחיי (שמות יב, יב), ז"פ, מהר"ל, אלישיך, סי' קול יעקב, יעבין, הגר"א. בלקו"ת ד"ה להבין מ"ט בהגדה ס"ג: מלאך, שרף, שליח — עשיו, יצירה, בריאה.

ולא עי"י שליח. כס"י רס"ג יש כאן הוספה: לא עי"י הדבר, אלא כ"ו. וצע"ק מוחר (ח"א ק"ו, ב).

בכבודו ובעצמו (כן הוא כס"י הארז"ל, אבודרהם, ז"פ, סי' של"ה, יעבין) — מלכות דאין סוף ועצמות דא"ם שלפני הצמצום (כתבי כ"ק אדמו"ר נ"ע).

ועברתי (שמות יב, יב).

ועברתי בארמ"צ אני ולא כ"ו ולא אחר. ברמכ"ם אינו וכן כ"טבה"ל כתב שרבו לא אמרו אבל נמצא הוא, לגירסתנו, בספרי וכן בס"י הארז"ל, ז"פ, מהר"ל, אלישיך, של"ה, יעבין.

אני ולא חלאך — הובא ונתבאר בזה (ח"א ק"ו, א).

אני הוא ולא אחר — (כ"ה בכל הנ"ל, לכד מספרי שאינו ישם) — מה בא למעט עור, ראה: מהר"ל, אלישיך, יעבין, לקו"ת ישם.

זה הדבר כ"ו זו התבר כ"ו זה הרם. הקשו המפרשים למה ייחד ופרט ג' מכות אלו ובספר זה דוקא — ולפענ"ד י"ל דמבאר הגדולות אישר עשה: הרג את ממונם (מפניהם). גדולה מזו — הרג את בכוריהם (הרב). ועוד גדולה מזו — גם באליהם עשה טעמים, שלקת האיורן שהיו עובדים לו כמזול"ל (ש"מ"ר פ"ט, ט).

הוה יד (שמות ל, ג).

כחש"ג וחרבו (דה"א כא, טז) — הרי מצינו לשון נטו"י כמכת הרב (ש"בה"ל, ז"פ), והיא החרב שהרג בה את הבכורות (ז"פ, ש"מחה"ר).

הודעה כללית בלבד, שהעבודה היתה בפרך — ובפרט אישר, "בפרך" זה, ר' אלעזר מפרש אותו בפה רך (סוטה יא, ב), ולפי"ז אין מדבר כתוב זה בעבודה קשה כלל (ודכרי האמרי שפר בפיסקא זו — צע"ג ולכאורה גם סותר דברי עצמו). ומה שנישמש פסוק זה בשראד הנוסחאות, י"ל: סופרי כת"י הראשונים של ההגדה (והספרי) רשמו בקיצור ויעבירו חצרים גוי בפרך. וכוננת היתה על תיבת, "בפרך" השני שבסוף פסוק ויחרו. וכא מעתיק שלא שמש כל צרכו וכשהעתיק עד תיבת, "בפרך" הראשונה — עמד. ולא ישם לבו ישנם פסוק שלאחריו מסתיים התיבה זו.

ווצעק (דברים כו, ז).

ויהי בימים (שמות ב, כג).

וישמע אלקים (שם ב, כד).

ענינו זו פרישות דרך ארץ. ענינו מ"ל עינו, ופרישות ד"א קרו"ל ענו (בראשית לא, ג. יומא עד, ב).

פרישות ד"א. כי גם לזה נתכוון פרעה כגדתו וכספורו"ל (ש"מ"ר פ"א, יב). וראה ג"כ ס' הלכותים ע"פ וכאשר יענו אותו).

כחש"ג וירא (שמות ב, כה) כמה מפרשים הקשו שאין מפסוק זה שום ראי', והרצו באופנים ורמזים שונים. — ולכאורה כוננת הרוש מובנת בפשיטות, כי הראי' כחש"ג מתיחסת לתיבת וירא, ולא לרשימת זו פרישות דרך ארץ, שהיא אינה באה אלא במאמר המוסגר. וכאלו אמר: וירא את ענינו כחש"ג וירא אלקים גוי, אלא יסדרך אנב מפרש מהו ענינו. ועד"ז הוא ג"כ לקמן במ"ש ואת לחצנו זה הרוק כחש"ג כ"ו ובמזא גדול זה גילו שכינה כחש"ג כ"ו — שאין הראי' על פירושי התיבות לחץ, ובמזא גדול, אלא על הענין (ועי"ז סרו המיהות המפרשים ישם) — ופי' התיבות בא במאמר המוסגר. ואין להקשות דא"כ ה"ל לו להביא בפסקא זו רק התיבה וירא, ולעשות פסקא בפ"ע ענינו זו פרישות ד"א — די"ל דתיבת וירא בפ"ע הוא דבור מקוטע.

עחלונו אלו הבנים. שהם כחו ואונו של האדם וכמ"ל (בראשית מט, ג) כחי וראשית אוני (מח"ו). ורד"ל (שבת לב, ב) איהו הן מעשה ריוו של האדם הוי אומר בניו ובנותיו (ש"בה"ל).

כחש"ג כל הבן (שמות א, כב) — ראי' על הענין (ולא על הפי'), שגזרו על הבנים.

של חמש מכות • שְׁנֵאמַר • יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה
וְזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מִלְּאֲבֵי רַעִים • חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת •
עֲבָרָה שְׁתַּיִם • וְזַעַם שְׁלֹשׁ • וְצָרָה אַרְבַּע • מִשְׁלַחַת
מִלְּאֲבֵי רַעִים חֲמִשׁ • אָמַר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לְקֹי
חַמְשִׁים מִכּוֹת • וְעַל הַיָּם לְקֹי חַמְשִׁים וּמֵאֲתָיִים מִכּוֹת :

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ :

- אֵלֹה הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים דִּינֵנו :
- אֵלֹה עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם דִּינֵנו :
- אֵלֹה עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם וְלֹא הִרְגָ אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם דִּינֵנו :
- אֵלֹה הִרְגָ אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־מְמוֹנָם דִּינֵנו :
- אֵלֹה נָתַן לָנוּ אֶת־מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם דִּינֵנו :
- אֵלֹה קָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם וְלֹא הִעֲבִירָנוּ בַּחֹכוֹ בְּהַרְבֵּה דִּינֵנו :
- אֵלֹה הִעֲבִירָנוּ בַּחֹכוֹ בְּהַרְבֵּה וְלֹא שָׁקַע צַרְיָנוּ בַּחֹכוֹ דִּינֵנו :
- אֵלֹה שָׁקַע צַרְיָנוּ בַּחֹכוֹ וְלֹא סָפַק צַרְפָּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבַּעַיִם שָׁנָה דִּינֵנו :
- אֵלֹה סָפַק צַרְפָּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבַּעַיִם שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמֶּן דִּינֵנו :
- אֵלֹה הֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמֶּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־הַשֶּׁבֶת דִּינֵנו :
- אֵלֹה נָתַן לָנוּ אֶת־הַשֶּׁבֶת וְלֹא קָרַבָנוּ לְפָנֵי הַרְסִינִי דִּינֵנו :
- אֵלֹה קָרַבָנוּ לְפָנֵי הַרְסִינִי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה דִּינֵנו :
- אֵלֹה נָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דִּינֵנו :
- אֵלֹה הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת־בֵּית־הַבְּחִירָה דִּינֵנו :

עַל־אֵת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוֹרָה וּמְכַפֶּלֶת לְמָקוֹם עֲלִינוּ •
שְׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם • וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים • וְעָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם •
וְהִרְגָ אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם • וְנָתַן לָנוּ אֶת־מְמוֹנָם • וְקָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם •
וְהִעֲבִירָנוּ בַּחֹכוֹ בְּהַרְבֵּה • וְשָׁקַע צַרְיָנוּ בַּחֹכוֹ • וְסָפַק צַרְפָּנוּ
בַּמִּדְבָּר אַרְבַּעַיִם שָׁנָה • וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמֶּן • וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַשֶּׁבֶת •
וְקָרַבָנוּ לְפָנֵי הַרְסִינִי • וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה • וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל • וּבָנָה לָנוּ אֶת־בֵּית־הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל פְּלִעֲזוֹנֵינוּ :

רב

(א) סגלים עמ' עמ'

האף והזעם הוא על היין ששופך לתוך כלי הייבנה, ומה שישאר בתוך הכוס הוא יין המיטמח (יעוין ישעה"כ).

ושופך בו עיי' כח הבינה, הפירוש: ושופך, ע"י כח הבינה, מהיין שבתוכו (שיחות כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א). ויא' ביד — סתם מורה לכה"פ: מכה אחת. כשהוסיף — חזקה — ה"ז — שתיים. ובאותות — לשון רבים, ה"ז — שתיים.

ר"י הי' נותן בהם נתינים. לדעת סדר המכות, כי בתהלים (עת, קה) לא נמנו בסדר זה, ותאמר אין מוקדם ומאוחר בהגדה, על כן בא להודיענו סדרם (שכה"ל ואבודרהם. ועיי"ש עוד טעמים. וראה מנחות — צו, א — ר"י אומר שלא תטעה בו).

רצ"ך עיי"ש באו"ב. באמירת תיבות אלו ישפוך ג' ישיבות, ורק אח"כ מוסיף יין בכוס.

כס"ו קול יעקב העתיק מכתהארז"ל סוד תיבות אלו. ראה בתו"ט אבות (פ"ה מ"ד) וס"ו יעני פי' התיבות ע"ד הדרוש. נקודת תיבות אלו יורה בכל הניסחאות ישראית, ועדיין לא מצאתי טעם לנקודת זה דוקא.

ר"י הגלילי, ר' אליעזר, ר' עקיבא (מביתא בשלה יד, לא), בהגדת הרמב"ם ליתא, אבל ישנם בס"ו רע"ג, חס"ג, מח"ג, ו"פ, סו' הארז"ל וכו'.

וי' מכות, ר' מכות, ר"ג מכות. אבל בולם היו מעשרה המינים הם אשר ידרו במצרים, ונחלקו למינים רבים על הים (פיה"ט אבות פ"ה מ"ד). וא"כ אינו חולק על מ"ש באדר"ג פל"ג (ולנוסחא אחת כ"ה גם במשנה אבות פ"ה) ועשר מכות הביא על המצרים בים (ז"ל).

בס' תפלה למשה מפרט החמישים מכות, ר' זר"ן מכות.

ויאמר החוטומים (שמות ח, טו). אף שנאמר במכת בנים, אבל, פשוטו י"ל מקרא הוא, שמה נוסחו החרטומים, אי"ה כל המכות אצבע אלקים היא (ז"ל).

וירא ישראל (שמות יד, לא).

„שכל מכה" כו' היתה של ר"י מכות כו' הי' מכות. וי"ל דאין דיה"ג חולק עליהם, כמו שאין ר"א ור"ע חולקים עליו. ומצינו לשון ר' פלוני אומר אף שאין מחלוקת בדבר וכמ"ש בתו"ט (בכורים פ"ג מ"ו) ועוד.

ובחורא גדול — (לשון מראה, וכן ת"א ות"י ובהזנא רבא) — זה גלוי שכונה — כלילה בעת מכת בכורות ונאולת ישראל (שכה"ל ואבודרהם).

כמש"ו או הוטה (דברים ד, לד) — הרי שהי' מורא גדול, ותיבות זה גילו שכונה הם ממאמר הפוסגר, כנ"ל. וסדר המיתה המפרשים.

ואת המטה (שמות ד, יז).

ובחופתים זה הדם. מכה הראשונה מעשר המכות, שמונה אותם בסמוך — כ"פ רוב המפרשים. אבל הכלבו מפרש: לא מכת היאור קאמר, אלא מאשר היו המים לדם ביבשת כאשר עשה האותות לעיני העם, שע"י אותו האות האמינו בו כל ישראל. — ובתפלה למשה פי': הוא הדם שהי' יוצא מנזבם (י"ה המצדדים) כמותם. — והיטו פי' אלו צ"ע, דא"כ הי' לו, לבעל ההגדה, לפרש כונתו.

וונתתי חופתים — עשו (יואל ג, ג). באמירת דם — ארוך. באמירת עשר — יוסיף י"ן. לשון המ"ח — ביטויים קלים. אלא שמה שאינו שייך לעש"י — הפיה בחצ"ע.

והזעם, שבה"י (כה"א ולא בא"ה). החשמה (לכך) גם תיבת לכך מוקפת — כ"ה בכמה דפוסים. ולפענ"ר כצ"ל.

ועצ"נ מפני מה לא כתב שצריך להטיף באמירת רצ"ך עיי"ש באו"ב, וכמ"ש בשו"ע (תעג ס"ג) וס"ו יט"ה וכן הוא המנהג. ואין לומר דנכל"ל כמ"ש באמיות עשר מכות — שהרי ישנו עשר שפיכות, וא"ת כנ"ל, הי' לו לומר יג שפיכות (ובמ"ה אין התיבות עשר שפיכות וי"ל כנ"ל).

ואין ליטול באצבע לשפוך ג"א בכוס עצמו (פע"ח שחמ"צ פ"ו, מ"ה. סו' הארז"ל. יט"ה. ש"פ).

ויכוון. אדמו"ר בסידורו אין דרבו לברך מה יכוון, ומת יביאר כאן, נ"ל יהוהרת בזה, מפני שארז"ל (ברכות נא, ב) אין מברכין על כוס של פורעניות וכו'. פסח מעובין (הובא בח"ו ס' תע"ג סקל"ז) כתב דיש שופכין היין הנשאר ושוטפין הכוס מינים שנוכח ינם המכות. וראה כד"מ הובא בשו"ע רבינו (תע"ג ס"ג) אשר טו' השפיכות הם כנגד חרבו של הקב"ה מלאך הממונה על הנקמה (יעוין בזה מעבר יבס מ"ג פ"ט). ולהוציא מכל הנ"ל צריך לכוון שהפורעניות

רָבֵן נִמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כָּל־שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשֶׁה דְּבָרִים
אֵלוֹ בַּפֶּסַח לֹא יֵצֵא יְדֵי תוֹבְתוֹ • וְאֵלוֹ הֵן : פֶּסַח •
מִצֵּה • וּמְרוֹר :

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִיטַת־הַמִּקְדָּשׁ מִיָּם עַל־שׁוֹם
מָה • עַל־שׁוֹם שֶׁפֶסַח הַמָּקוֹם עַל־בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם •
שֶׁנֶּאֱמַר וְאָמַרְתֶּם זֶכַח פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פֶּסַח עַל־בְּתֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקְדֹּ
הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ :

חטל סמרוס נירו וילמר :

מִצֵּה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל־שׁוֹם מָה • עַל־שׁוֹם שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצִקַּת
שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מַלְאֲכֵי
הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וַיֹּאמְרוּ • שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפֹּ אֶת־הַבֶּצֶק
אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲנֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יִכְרוּ לְהַתְמַדְּמָה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם :

נוטל סמרוו נירו וילמר :

מְרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל־שׁוֹם מָה • עַל־שׁוֹם שֶׁמְרוֹרוֹ הַמִּצְרַיִם
אֶת־חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם • שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּמְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם
בְּעַבְדֵּה קִשָּׁה בַחֲמַר וּבִבְלִבְנִים וּבִכְל־עֲבוּדָה בַשָּׂדֶה אֶת כָּל־
עַבְדֹתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בַּפֶּרֶךְ :

בְּכַל־דּוֹר וְדוֹר חֵיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת־עַצְמוֹ כְּאֵלוֹ הוּא יֵצֵא
מִמִּצְרַיִם • שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר
זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם : לֹא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבְדָּ גָאֵל
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמִּצְרַיִם אֲלֵא אִם אוֹתָנוּ גָאֵל עִמָּהֶם • שֶׁנֶּאֱמַר
וְאוֹתָנוּ הוֹצִיֵא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיֵא אוֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ :

יכסס סח סמח ויניכ סח כסס ולחחו נירו עד סיוס נרבת סכר נלאס :

לְפִיכָה אֲנַחְנוּ חֵיבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר
לְרוֹמַם לְהַנְדֵּר לְבָרֵךְ לְעֲלֹה וּלְקַלֵּם • לְמִי

שְׁעֵשָׂה

(א) ששס יט טו (ב) סס סס (ג) סס ס (ד) סס ס (ה) וניכסס י טו

נאמר: הן הראנו ד' אלקינו את כבודו ואת גדלו (דברים ה, כא). ובנוסף מוסף ר"ה: אתה נלית בענן כבודך על הר סיני — ולא נחו כוי דינו.

עוד י"ז: אלו קרבנו לפני ה"ס — והיו יומעים ג"כ עשרת הדברות — ולא נחו לנו את התורה — אח"כ, היינו הלוחות והתורה והמצוה — דינו.

רבן גמליאל — ונאמר לפניו הללוי (מישנה פסחים קטז, א—ב, ולהרמב"ם נידסא אחרת שם ולכן נ"א לו גם בהגדה).

כל שלא אמר — שלא פירש טעמן (רשב"ם).

לא יצא ידי חובתו — כראוי, אבל יצא מן התורה (ר"ן פסחים שם, וכ"מ דעת הר"ף רשב"א אבודרהם ועוד — שכתבו שכדיבור בעלימא יוצא מ"ע ש"ל סיפור יצ"מ, ראה לעיל פיסקא מצוה עליו לספר).

שהיו אבותינו אוכלים כוי שאנו אוכלים כוי כל זה אינו במישנה והוא הוספה ממסדר ההגדה (וכבר הקיפה בשמחה"ד על הרשב"ן שכתב אחרת).

ואחרתם זבח (שמות יב, כו).

נוטל הפרוסה בידו כוי נוטל החרוז בידו, בפסחים קטז, ב הל' להגבי, אבל בס"י רש"י ובמה"ו כתב: כשמגיע למצה זו מרור זה חניח ידו עליהם (ואולי נ"א ה' להם בש"ס), ומנהג בית הרב לאחוז המצות, השני' והשלישית (ע"י המפה שעליהם) ולהניח ידיו על המרור והכורך — עד על שום השני.

מצה זו כוי על שום שלא הספיק כוי, במישנה (שם) הוא בקיצור: על שום שנגאלו אבותינו מחצרים, ובעל ההגדה מפרש ומבאר: על שום שנגאלו ועל אופן הנאולה, שהיתה במהירות כל כך עד שלא הספיק כוי — איש רק בזה יובן מה שנאולה אבותינו מחייבת לאכול מצות.

וי"א אשר ב' הרברים — עצם הנאולה ואופנה — אחד הם ע"פ מ"ט בספרים (ס"ו) הרש"י ור"ן כאן, צדור המור — הובא בשל"ה פיסקא עבדים היינו — שמחה"ד (שם) שאם היו ישרים וישראל עוד רגע במצרים לא היו נגאלים לעולם — ועפ"ו מובן ג"כ מה שמדניש במכילתא (שמות יב, מא): שמכיון שהזמן הגיע לא עכבן הכתוב כהרג ע"י.

על המצרים, במצרים. לכאורה תיבת במצרים אינה בדוקא, שהרי גם מכה שעל הים הייתה ש"ל ד (או ה') מכות, וכמו ששמיים, ואולי נכתבה מפני שהכתוב שעליו נשען מרבר במכות שמבצרים, ודחוק.

ישלח בס (תהלים עה, מט).

כחה מעלות כוי על אחת כמה. כרמב"ם יתא אבל ישנם ככהנ"ל בפוסקא ריה"ג, ולא מצאתים, לע"ע, בשום מדרש אבל ב"פ משמע דוהו סיום מאמר רע"ק אומר!

אלו כוי דינו. אין מפסיקין באמירת הארבעה עשר דינו.

כמ"ה כתב: דינו מספרו יסוד וחמישה עשר דינו כוי (ועד"ז הוא בס"י הרש"ד). — כנראה, מפני שהיו"ד דנושה, לכן חשיבה לשנים. והנה לפי נוסחא שלנו אינם אלא יד וי"ל — בדוחק — שהכונה על המעלות — שבהם דינו. שוב מצאתי אשר בשבלי הלקט הגירסא היא: אלו הכניסנו לא"י ולא בנה לנו את בית המקדש (הינו שילה ונוב ונבעון) דינו. אלו בנה לנו את ביהמ"ס ו"א בנה לנו את בית הבחירה (ביהמ"ס שבירושלים) דינו. וכ"ה גם בדפוס ראשון של ההגדה לפסח מתוך מהוור שונצינו — ה' רמ"ו. — וא"כ — לפי נוסח זה — הם טו דינו, ובשים לב אשר בעה"ס מישנת הסידים הי באיטליא — מקום בעה"מ שבלו הלקט ורפוס שונצינו — קרוב לודאי, אשר גם הוא אחז בנוסחא שלהם ולכן כותב אשר טו דינו הם. אבל בס"י הרש"ד צ"ע.

ולא קרע לנו את היט, ואז לא הי' המכ"ה מצוים לשוב ולהנות על הים ולחכות לפרעה, ולא הי' מחזק לב פרעה לרדוף אחריהם, כי כ"ז נעשה בשביל גם דקרו"ם, וכמשי"נ בתחלת פרישת בשלח (וסרו פושיות המפרשים) — דינו.

ולא העבירו בתוכו, בחזרה" — אלא כמעט מים או מיט דינו (ז"פ) אבודרהם, מהר"ל, וצ"ע דה"י צ"ל ביבשה — במקום בחזרה: א) כלשון הכתוב, ב) יבשה מורה שיכשה לנסרו, משא"כ חרבה, וכמשי"נ (כראשית ח, יג—יד) כראשון ג' חרבו פני האדמה ובהדי השני ככו' יום לחדש יבשה הארץ.

ולא ספק צרכנו במדבר — והיינו קונים צרכנו מתגרי אומות העולם, וע"ד מיו"ל יומא (עה, ב) — דינו.

אלו קרבנו לפני הר סיני — שעל זה

שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו • הוציאנו
מעבודת לחרות • מיגון לשמחה • ומאכל ליום טוב •
ומאפלה לאור גדול • ומשעבוד לגאולה • ונאמר
לפניו הללויה :

א הללויה | הללו עבדי יהוה הללו את שם יהוה :
ב יהו שם יהוה מברך מעתה ועד עולם :

ג ממזרח-שמש עד-מבוא מהלל שם יהוה : ד רם על-
כל-גוים | יהוה על-השמים כבודו : ה מי כיהוה אלהינו
המנביתו לשבת : ו המשפילי לראות בשמים ובארץ :
ז מקימי מעפר דל מאשפת ירים אביון : ח להושיבי
עם-גדיבים עם גדיבי עמו : ט מושיבי | עקרת הפית
אם-הבנים שמחה הללויה :

א בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז :
ב היתה יהודה לקרשו ישראל ממשלותיו :

ג הים ראה ויגם הירדן יסב לאחור : ד החרים רקדו
כאילים גבעות כבני-צאן : ה מה-לה הים כי תגים הירדן
תסב לאחור : ו החרים תרקדו כאילים גבעות כבני-
צאן : ז מלפני ארון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב :
ח ההפכי הצור אגם-מים חלמש למעיני-מים :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר גאלנו
וגאל את-אבותינו ממצרים והגיענו הלילה
הזה לאכל-בו מצה ומרור • כן יהוה אלהינו ואלהי
אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים
לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים

בעבודתך

(כ"ה) לגורסתנו במשנה שבבבלי, מח"ג, מהר"ל, מט"מ בשם הרוקח, תויו"ט פסחים שם, סו' הרש"ד) — לפניו הללוני — שכתב עשירי, כנגד עשר לשונות של ישיבה שאמר דוד בתחלים וגדול ככולם הללוני' שכולל שם ישיבה כבת אחת (פסחים קיז, א, מח"ו).

וגאמר לפניו הללוני (כ"ה) במשנה, ר"ף, רמב"ם, שכה"ל, אבודרהם — רעת עצמן, מהר"ל, סו' יעבני).

הללוני הללו — למעיו מים (תחלים קינ—קיד). — יאמר הלל כשם שאמר ישראל כשיצאו מצרים כפרו"ל — פסחים קיז, א (מח"ו). עד היכן הוא אומר — בית הלל אומרים עד חלמיש למעיו מים (פסחים קטז, ב).

אין מברכין על הלל זה, ר' צמח נאון זצ"ל פי' לפי שמפסיקין בו בסעודה ורה"ג זצ"ל פי' שאינו אלא כקורא בתורה (או"ז ח"א ר"ס מג).

ובלילה זה קורין אותו אפילו מיושב, אע"פ ישמעות זריאת הלל מעומר, לפי שכל מעשה לילה זה הוא דרך חירות (שו"ע אדה"ו סתע"ג ס' מו—מח).

הפרקים הללו' ובצאת המדברים ביצי"מ קרו"ם ומ"ת (פסחים קיח, א), לשעבר, מפסיקין בהם ותקנו אחריהם ברכת הנאולה ואביכלת המצה שכל זה זכר ליצי"מ, והפרקים שלאחריהם המדברים בלעתיך לבוא (פסחים שם) באים אחרי הסעודה, כי הם ענין כפ"ע (ז"פ).

ברוך כו' אשר גאלנו (משנה פסחים קטז, ב כדעת רע"ק וכניירת הר"ף הרא"ש וכו', ראה בר"ם שם) — ברכה זו היא במקום ברכת ישעיה נסים (רש"י בס' האורה, אבודרהם וראה לעיל פיסקא שהחיינו).

גאלנו — כנ"ל אשר אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו מצרים הרי אנו משובעים היינו, וא"כ אנו מרגישים הנאולה, ולכן מקדים גאלנו לגאל את אבותינו שזה אינו אלא מה יאבותינו ספרו לנו, מ"א"כ בפיסקא לפיכך אומר: ישעיה לאבותינו — ואח"כ — ולנו את הנוסים — כי האכות דאו מקדושים אל הנסים (חתם סופר).

לחוטרים — ר"ה ויהיב"פ — ולרגלים — פסח שזבועות וסוכות (שכה"ל, אבודרהם). חן הגזאים — הניגה (הכאה קודם הפסח כדי ישאה נאכל על השובע, פסחים ע, א) ואח"כ — וחו הפסחים.

על שום שלא הספיק, אף שנצטוו על המצות קודם לזה (שמות יב) — הקב"ה ציום לעשות המצה לזכרון הפלא שהוא עתיד לעשות להם, וכן נצטוו בפסח — ע"ש ופסח ד' כנ"ל — קודם מעשה הנס (ז"פ, שכה"ל אבודרהם, לקו"ת סד"ה להבין מ"ש בהגדה). חזק מלכי החלבים, מלכים — שלמטה בעה"ז, מלכי המלכים — שרים העליונים שבצבא המרום כמ"ש (דניאל י, יג) ושר מלכות פרס, והקב"ה נקרא מלך על מה"מ (לקו"ת שם).

עגות מצות כי לא חסץ כי גורשו מחצרים וגא יכלו להתמהמה, שאילו יכלו להתמהמה היו אופים חמץ כי פסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום (ר"ז, שכה"ל, לקו"ת שם). ויאפו את הבצק (שמות יב, טז). ויחררו (שמות א, יד).

והגדת לבנך ביום ההוא וגוי עשה די לריי (שמות יג, ח) — הרי ישצ"ל לי אף ביום ההוא, היינו גם כמה דורות אחרי יצי"מ (מהר"א פסחים שם).

לא את אבותינו, הוספת מסדר ההגדה, וכפל הדבר כדי לחזקו, ובמשנה אינו, ואוחזו הוציא (דברים ז, כג), בפסחים (קטז, ב): צריך שיאמר ואתנו הוציא גו'. ינסה כו' ויגביי כו' גאלנו, (טור ושו"ע), וצ"ע דהי' לו לומר — בלשון הנמ"י — עד שיברך בפה"ג וישתה, ואולי הטעם מפני שלברכת בפה"ג אין צריך אלא אחיות הכוס, ולא הגבהה.

ינסה את הפת כו', בסו' תורה אור (דף קפ"ח ע"ב) העתיק הנהת הצ"ע על זה: ויאחזו בידו עד שיהתום נאל ישראל, והטעם מכואר בטור בשם המדרש, — מזה מוכת אשר התיבות ואוחזו כו' גאלנו לא היו בכדורו, וכן אינם בסו' סול יעקב, של"ה, יעבני.

סנהג בית הרב (למרות מ"ש בהנהגות אדמו"ר נ"ע שבסו' תורה אור ע' רלג) להנבוי הכוס ואוחזו עד שמסיים וגאמר לפניו הללוני — הובא מנהג זה בהנמ"י — ומעמידו על היטולתן וחזרו ומנבוי לברכת אשר נאמנו (וכ"כ בערוך היטולתן).

ינסה את הפת — שלא יראה בשתו — ויגביי את הכוס — כי אין אומרים יורה אלא על היין (ראה לעיל פיסקא צריך להגביי). לפיכך — שהוציא אותנו וגאלנו — אוחזו חייבים להודות כו' — ט' שבחים

בַּעֲבוּרְתָּךָ וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים
 (כמוֹס'י עמ' 1) מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר
 מִזְבֵּחַךָ לְרִצּוֹן וְנֹדֶדָה לָּךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלְתֵּנוּ וְעַל
 פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גְּאֹל יִשְׂרָאֵל:

ומנרך ושמה בהסבה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּמֶן:

רחצה ואחר כך נועל ידיו ומנרך על נפילת ידים:

מוציא ידך המלות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות ויחזום בידו וינרך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לָהֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה ולא יבצע מכן אלא יכת המלה השלישית להשמש מידו וינרך על הפרוסה עם השלימה כסדר
 שנגרס ברכה זו. ויחין לפסור ג"כ אכילת הכריכה שממלה השלישית וגם אכילת האפיקמן
 ישעור ברכה זו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָרְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
 אֲכִילַת מִצָּה:

ואחר כך יבצע כוית מכל אחד מהזיבין ויאכלם ביחד ובהסבה:

מרור ואחר כך יקח כוית מרור ויסגל בהרוסת ויפטר בהרוסת משלו כדי שלא יתנקל פסם
 המריבות וינרך ברכה זו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קָרְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
 אֲכִילַת מְרֹר:

ויאכלנו גלי הסוג

כורך ואח"כ יקח מלה ב' ומדח עמה כשיער כוית ויסגל בהרוסת ויברכס ביחד ויאמר זה:

כֵּן עָשָׂה הַלַּל בְּזִמְן שִׁבְיִית הַמִּקְדָּשׁ הֵיחָד מִיָּה כּוֹרֵךְ פֶּסַח מִצָּה וּמְרֹר
 וְאוֹכֵל בְּיַחַד קָמוּ שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמְרֹרִים יֵאָבְדוּ:

ואוכלס ביחד [ובהסבה. פו"ש"ע סימן תע"ה. הנהה מסדור אהמ"ר בעל צ"צ ז"ל]:

שלחן עורך ואחר כך אוכל ושיחה כדי לרעו ויטל לשחות יין בין כוס ב' ג':

צפון ואח"כ יקח האפיקמן ויחלקו לכל בני בימו לכל אחד כוית ויהר שלא ישחה אחר האפיקמן
 ראכל בהסבה זרין לאכלו קודם מטח:

ברך ואח"כ שונין סם שלישי ואומר עליו בהמ"ו
 שיר

הפרוסה בין שתי השליחות. כי, כמו בכל יו"ט, חייב לבצוע על לחם משנה (שו"ע או"ח סתמכ"ט) ודרו"ל שבפסח, מוסיף עליהן עוד מצה פרוסה משום להם עוני (רא"ש. מרכ"י. שו"ע אדה"ו תע"ה ס"ג).

ויאחזם בידו ויברך, כי כל דבר שמברך עליו לאכלו צריך לאחזו בסימנו כשהוא מברך (שו"ע סי' רז ס"ד), וכאן י"א דברכת המוציא היא על השלמה ודרכת על אכילת מצה על הפרוסה (רש"י, רשב"ם, ר"י והא"י בפסחים קטז, א. וכן עיקר), וי"א להיפך (ספ"ג. ראב"ן. תוס' ויט"ר גאונים כמ"ט בהגמ"י סוף הל' חו"מ), ולצאת ידו שניהם אוחזי שתיהם בידו (שו"ע רכנו סתע"ה ס"ה. וראה בפס"ג משי"ז סק"ב).

ולא יבצע מהו. כדי שתהא ברכה על השליפה.

יניח המצה הגי להשחט מידו ויברך (מהרי"ל). אף שמכונן לפטור בברכה זו גם אכילת מצה הג', וכמו שמבינים. וי"ל — כדי להראות שבכ"ו עיקר שייכות ברכה זו היא למצה א' וכו', ואפילו לדעת הל"ל וכנ"ל פיסקא כו"ך. ויותר נ"ל שהוא כדי שלא יטעה ויבצע גם ממצה הג', וכמו שמצינו שפצעו האפיסוכים מבני טעם זה (ראה לעיל פיסקא חלק הגדול).

ויכוין לפטור ג"כ אכילת הכריכה. ולכן נוהגין בנתיים משיחה שלא מעין הסעודה (ר' יחיאל אחי בעה"ט. אבן הירחי).

לפטור כ"ו אכילת האפיקומן — (יט"ה) — ותופרא תידיה הוא (שו"ע רבינו סתע"ה סי' יח). ולכן בזה אין נוהגין בהפסה ישירה — מנהגי בית הרב.

„עלי אכילת מצה כ"ו מורו — ולא לאכול מצה כ"ו מרור (פרדס ריש"י. ר"צ נאות ביש רע"ג. רמב"ם וכו') מפני שמצויא גם אחרים היטומעים (הה"מ הל' חו"מ פ"ה הי"ב. וראה מגדול עוז פי"א מהל' ברכות הט"ו).

ואח"כ יבצע כ"ז חכ"א — כיון שאכילת מצה צ"ל בכזית, וי"א שהוא מצה הא' וי"א שהוא מצה הב' כנ"ל.

ויאכלס. ואינו טובל במלח מפני חיובו מצה יש"א יהא תערובות טעם אחר כלל (מהרי"ל. שו"ע רבינו סתע"ה ס"ה) — וכן הוא מנהג בית הרב (וצ"ע שהרי כתב השל"ה ישע"ש כההאר"ו"ל יטבול במלח. ולהעיר מלקו"ת ביאור לר"ה ולא תשבת ס"ח).

במוצאי שבת — (ש"אין החגיגה באה בערב פסח שחל להיות בשבת. פסחים סט, ב) נאכל יש — סו הפסחים וכן הובאים — החגיגה שתבוא למחרתו (שו"ע אדה"ו תע"ג סמ"ט).

קיד חובחך. לשון הכתוב (ויקרא א, טו). וצ"ע מה שישינה כאן דוקא להביא ל' זה. וכס"י יעבץ פי' ע"ד הסוד. וראה זה"א (רכת, ב).

שיר חדש — לשון זכר (מכילתא, הובאה בתוד"ה ונאמר פסחים קטז, ב). ונוסל הכוס בידו. תיבות אלו הם טה"ד (שעה"כ).

ומברך. מברכין על כל כוס וכוס מארבע הכוסות ברכה ראשונה, — אכל אין מברכין ברכה אחרונה כ"א אחרי האחרון (רב ישירא ורב האי גאון). והטעם: כל אחד מארבע הכוסות חשוב מצוה ודרך היות בפ"ע ואין נפטר בברכת השני. אבל לענין ברכה אחרונה — אפילו היסח הדעת אין מוסיף לברכה זו שתהי' חיר אחד האכילה ושתהי' ויכול להמתין עד שיהא נמלך לאכול או לשתות ויברך אחרים ויפטור גם את זו (שו"ע אדה"ו סו"ס תע"ד וי"ט).

הרצה

הרצה. ואחר כך. צ"ע מפני מה לפעמים מוסיף התיבות ואח"כ, ולפעמים לא.

מוציא מצה

מצה. גם בזמנ"ו דאורייתא (פסחים קך, א). הו אנשים הן נשים (יש מג, ב). והירש הכתוב בלי"י פסח, אף שגם ישאר יו"ט חייב לאכול פת, שאינו יוצא במצה עשירה (ר"ן פ' הייטן). וי"א שתויב פת ביו"ט אינו אלא מדברי סופרים — (שו"ע רבינו סתמכ"ט ס"ה. וראה רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הט"ו. וצע"ק ממ"ט רבינו בסו"ר רמ"ב ס"א במוסגר. ודעת ר"י, ברא"ש ברכות יש סכ"ג, משמע שהוא מה"ת — ראה יש במיו"ט — משום שמחה, אבל אין שמחה בלי"י יו"ט הראשון חגיג' — שאנ"א סי' סה באריכות — וא"כ גם לדרביו לא הוי אז אלא מר"ס. מלבד ל"ה א' דחה"ס) — לבר ל"ה א' דחה"ס ד"פינן סמעה דחה"פ. (ומ"ש בשו"ת רעק"א ס"א דק ל"ה פסח, ויש בהשימטות כ' בפשיטות דאין פת שייך להשמחה — צע"ק ואכמ"ל).

ה ג ד ה ש ל פ ט ח

חובת מרור — שתקנוהו חכמים זכר למקדש — א"כ כורכו עם מצה ואוכלו ביהרד (כמו שעשה בזמן ביהמ"ק). נמצא יש עליו, בומה"ג, חובת מצה שני מררבנן, לדעת הלל, ולא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כחבריו וצריך לצאת ידי שניהם. (שו"ע רבנו סתע"ה ס' טז) —

מרור

זבאחרונים ובס' שבת פסח האריכו).
ויסבול כו' ובחסיבה, כיון שאנו עושין זכר למקדש כהלל, והוא הו' טובל ומיסב (שו"ע רבינו סתע"ה ס' יט—כ).

ויסבול בחרוסת — רק החזרת ולא המצה, והמקדשין בזהירות ממצה שריו', אין טובלין ורק נותנין מעט חרוסת יבשה על החזרת ומעדין אותה אח"כ ממנה. וכ"ה מנהג בית הרב.

ויאמר זה, לכאורה זה יתור לשון הוא, ואולי מפני שיאמר דוקא בנוסחא זו. היינו בהשימטת התיבות זכר למקדש כהלל, ובהוספת התיבה פסח.

כן עשה כו' היו קיים כו' פסח כו'. כ"ה כס' סול יעקב, וכ"כ גם בח"י, באה"ט ומשנה ברורה (וע"פ הוספת הט"ז) אלא שהם הישמיטו תיבת הו' (הראשונה) וכן אינה בישו"ע רבינו סתע"ה ס' יח. וראה לקמן בזה.

וי"ל בדיוק נוסחא זו: א) אין אומרים זכר למקדש כהלל, כמו שא"א באכילת מרור זכר למקדש. — ובפרמ"ג (סתע"ה) מיש"ז סק"ז) מפרש האמירה — יהודיע שהוא רק זכר למקדש אבל בומה"ז אין יוצאין בכריכה, וכיון שאומרים זה אחריי שכבר אבל מצה ומרור יוצא י"ח, ע"כ ישכונת הפרמ"ג — שיהודעה היא להזהיר שלא יטעה לישנה הבאה לומר שהלכה כהלל, ויטעה להלל ס"ל שגם עתה יוצא בכריכה, וישכח שאשתמד אבל מקודם מצה, ויזכור שאמר זכר למקדש, והוא דוחק גדול. — ובפרט שבוכרך הוא כפל לשון קצת, רמז אומר: כן עשה הלל בומן שבהמ"ק כו', ובין הכריכה והכריכה אין להפסיק במה שא"צ, כנ"ל (ובמשינה ברורה סתע"ה ס"א בבה"ל רוצה לדחות כל האמירה לאחר שיאכל — מטעם זה), וכיתוד לדעת אדה"ז, ש"הלל לא יצא ידי חובת מרור אלא בכורך, כנ"ל.

עוד זאת ישע"ו אמירה זו יבוא למעות שאין הכריכה אלא לזכר, ובאמת — רק עתה יוצא י"ח מרור להלל, וצריך לצאת גם לדעתו, כנ"ל (מישא"ב להפרמ"ג, שהוא לשיטתו שבה"ז גם להלל יוצא י"ח מרור כשאוכלו בפ"ע. וא"כ לא הו' אלא לזכר).

ביחוד, להינין שיכניסם לפיו בב"א. והטעם שלא יהא הפסק בין הברכה באכילת מצה לאכילת כזית השייך לה שהוא ממצה הא' או ממצה הב' כנ"ל (טוישו"ע שם).

מרור, בומה"ז שאין פסח אינו אלא מררבנן (פסחים קך, א). וגם נשים חייבות בזה כישאר מצות שבלילה זה (שו"ע רבינו סתע"ב סכ"ה).

ויסבול — ואחר כך — ויברך. כדי לתכופ הברכה לעשיית המצוה כנ"ל פיסקא ויסבול.

ויסבול בחרוסת, וקודם הטכילה מרכך החרוסת בין שבתוך כלי (שו"ע רבינו סתע"ג סל"ב—ד). ואין משקע כל הכזית בחרוסת, לפי שעתה אין מצוה קפא (מין תולעת) כמרור כמו כימי הש"ס, ואין מטבילין כחרוסת אלא משום מצוה זכר לטיט (פר"ח). שישו"ע רבינו סתע"ה ס' יא) — ועדיף שלא לשקוע כולו, כדי שלא לבטל טעם המרירות, כן אפ"ל.

ויועד החרוסת (עפמ"ש פסחים קטז, ב). ויברך. צ"ע מפני מה לא העתיק כו"ש בישו"ע שלו (תע"ה ס' יח) — וכן מנהגנו — שצריך לכוון לפטור בכריכה זו גם מרור שכבורך.

ברכה זו, לכאורה יתור לשון הוא, ואולי פרמז דרך אגב, שהו' מקום גם לברכה אחרת והיא כריכת החצות על החרוסת (ראה ציה"מ הרמב"ם פסחים פ"י מ"ג, ולח"מ להל' חו"מ פ"ז הו"א), אף שאין חייב עלי' ברה"י. והא דאין מברכין על מצוה הוא מפני שהיא טפלה למרור ונפטרת בכריכתה (אבודרהם) — ועל כרחך כונתו שמוצוה טפלה למצות מרור, ויש לבאר עפמ"ש מהר"ל, וז"ל: חרוסת מצוה, מפני שלא נזכר במרור רק שמררו את חויהם בעבודה קשה, ויש מדידות לאדם בעבודה קשה, אבל אינו מדידות גמור, לכן עושין זכר לטיט ואין דבר יותר קשה מן מלאכת הטיט שכן אמרו"ל שם"ר (פ"א, כז).

כורך

כורך (פסחים קטוא), לדעת הלל הזקן; בזמן שיש פסח אינו יוצא אלא א"כ כורך פסח מצה מרור ואוכלו ביהרד, בזמן שאין פסח אינו יוצא ידי חובת מצה — שהוא מן התורה — אלא אם אוכלה בפ"ע, ואינו יוצא ידי

נהגתן ביותר ממצה שריו'. ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא יפלו עליהם מים. קודם שישוכנין מים, או מישקין שמים מעורבים בהם, לכוס או קערה בורקין שלא יהיו בבלי פירווי מצה. למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו. (וכן כל ז' ומי הפסת, משא"כ אחי"פ שמהדרין לשרות). התהלך מבקר ע"פ עד אחרי כורך של כדד השני אין אוכלין מכל המינים הנכנסים בתרובת ומרור.

לחציר אישר י"א שבזמן שביהמ"ק קיים הו' אוכלין כל הסעודה (בכרבת המוציא על מינו בצקת וכו') קודם הסדר ואח"כ הו' בא הסדר ואכילה מצת מצוה מדור ופסה (מרדכי סוף פסחים. ופליגי בזה על הרמב"ם הו' חו"מ פ"ח).

אוכל ושוחה כדי צרכו. בפע"ח: ואוכל די צרכו ועד"ז הוא כסוד ומ"ח. כס"י יעבין: אוכלו ושוחין כל צרכו. וי"ל דמישמיענו יתים: א) שיאכל די צרכו כדי שיאכל האפיקומן על השובע. כיון שהוא זכר לפסה שהיו נאכל על השובע. ב) שיא יאכל יותר מכדי צרכו. כדי שלא תהא אכילה האפיקומן אכילה פ"ח.

צפון

צפון כיו צוית כישו"ע (תע"ו ס"ג) כתב: ולכתחילה טוב לאכול שני ויתים, אחד זכר לפסה ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסה. וכ"ה מנהג בית הרב.

ויותר שלא ישתה אחר אפיקומן (ד"ף — כ"כ בח"י ובמ"מ כישו"ע רבינו סתע"ח. אבל צ"ע ובמ"מ בפד"ג בא"א הסתע"ח). שיא יבטל טעם האפיקומן (כן מיטע מהכ"י ודמ"א ר"ם תפ"א).

לכאורה צ"ע: א) הו"ל להגיד שלא יאכל אחר האפיקומן ובפרט שאכילה המורה מן השתה, כמ"ש בטויטו"ע ונ"כ ס' תע"ח ותפ"א. ב) הו"ל זמסור לשחות, או ואין לשחות אחר אפיקומן, וכמ"ש ב) הפוסקים. ומהו פ' וזמור שלא ישתה. כל אזהרה זו הו"ל לכתוב אחר גמר דינו אכילה האפיקומן, כיון שזמנה אח"כ.

וה"ל: פירושי ויותר שלא ישתה, היינו ע"י שישתדל שלא יהו' צמא. ובהו מובן כהנ"ל: א) לא הוצרך להזהיר על אכילה, כיון דבא"ה"כ האפיקומן צ"ל נאכל על השובע. ב) לא בא להישיענו דין איסור אכיל"ש אחר האפיקומן, כי מקום הדינים הוא כישו"ע ולא בסידורה. ורק הנהגות

ב) שביהמ"ק היו קיים. וכ"ה כס"י קול יעקב, הרש"ה, שמחה"ת. אבל לרבינו צ"ע כיון שבאמירת פ' הקטורת הנוסחא שלו הוא: אתה הוא כו' בזמן שביהמ"ק קיים. וכ"כ לעיל: פסה שהיו כו' שביהמ"ק קיים.

אבל כס"י קולו והרש"ה — בכל הנ"ל איתא: היו קיים. — כס"י יעבין וש"ל"ה אין לתיבת היו בכל ג' מקומות אלו.

ג) כורך פסח חצה ומרור — דלדעת המפרשים (מלבד הרמב"ם בהל' חו"מ פ"ח ה"ג אבל עיי"ש בלח"מ) כן עשה הלל. ואם ישימט פסח, ידבר שיקרים בספורו, — ומה שהקשה בה"י, דא"כ איך יאמר: כן עשה הלל, ואין פסה בידנו. וי"ל דתיבת כן נמיטבת לחטה, והיא החללה ענין: כן עשה הלל כאשר יספד. ורא הוצרך הסיים וכריכתי זכר לזה (אף שאינו דומה ממש), כי מבואר הוא, ובנ"ל שמיטעטין כדיוכור בון הכרבה להכריכה, או וי"ל כן — כמו שאנו כורך המרור ואינו אוכלו עתה בפ"ע, כן — עשה הלל, לכורך המרור. — ובפרט, שלשיטת אדה"ו, הכורך עיקרו בא בשביל חובת אכילה מדור.

עשה הלל בזמן שביהמ"ק היו קיים כל ימי הלל היו בפני הבית — וא"כ, לכאורה, התיבות בזמן כו' מיתרות. ובש"ס אינם. ואולי אפ"ל שהוא להדגיש, שדוקא מפני שביהמ"ק היו קיים עשה כן, משא"כ בזמנה"ו לא יצא י"ה מצה בכריכה.

על מצות (במרדכי ט, יא) והוא כתוב בפסה שני. ולא הביא ממ"ש כפסה ראשון (יטמות יב, ה) ואכלו את הבשר גו' ומצות על מדוריה ואכלוהו, כי אדרבה, מיתור תיבת ואכלוהו שבפסוק זה ילפינו דאוכל פסה אף שאין לו מצה ומדור (מכילתא שם). וגם פשוטו של מקרא זה משמע כמ"ש הרמב"ן שם, כי מצות נמיטך למעיה, ואכלו את הבשר ומצות, וחזר וצווה עם מדוריה ואכלוהו ליבשר. וא"כ אין ראוי יערוך לכורך נם עם מצה, לולא שבא הכתוב בפ"ש וממנו נלמד נם לפ"ד (דאה ריש"ש שם). — אבל הרשב"ם מיטע דגרים כש"ס הפסוק דפ"ד, וכמ"ש בהנהגות הר"ב מרעטבורג.

יטחן עירך

שלחו עורר מנהגנו: אוכלין שלא בהסכמה. מתחילין — בניני הלילות — באכילה הביצה (שעל הקערה) וטובלה במי המיה — והוא זכר לאבלות חורבן ביהמ"ק, שביטה' קיים היו מסדובין ואוכלין פסה (ישו"ע רבינו סו"ס תע"ו).

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הֵינּוּ כְּחַלְמִים :
 ב אִזּוּ יִמְלֵא שְׁחֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אִזּוּ יֹאמְרוּ בְּגוֹיִם
 הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֱלֹהֵי : ג הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ
 הֵינּוּ שְׂמֵחִים : ד שׁוֹבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ בְּאִפְקִימִים בְּנֹגֵב :
 ה הַזְרָעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ : ו הַלֹּחֶךְ יִלָּךְ וּבִכְוֵה נִשְׂא מִשְׁקֵי־
 הַזָּרַע בְּאִיבָא בְּרִנָּה נִשְׂא אֶלְכֻמֵּינוּ :

א לְבַנְי־קִרַח מְזֻמָּר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַר־יִקְדָּשׁ : ב אֲהֵב יְהוָה
 שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁפָּנוֹת יַעֲקֹב : ג נִכְבְּדוֹת מִדָּבָר כָּךְ
 עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה : ד אֲזַכִּיר וּרְהֵב וּבָבֶל לִידְעֵי הַנְּהַ פְּלִשְׁתִּים
 וְצוּר עִם־כּוֹשׁ זֶה יִלְד־שָׁם : ה וּלְצִיּוֹן יֹאמֶר אִישׁ וְאִישׁ יִלְד־בָּהּ
 וְהוּא יְכַוְנֶנָּה עַל־יוֹן : ו יְהוָה יִסְפֹּר בְּכֹתוֹב עַמִּים זֶה יִלְד־שָׁם סֵלָה :
 ז וְיִשְׂרָיִם כְּהַלְלִים כָּל מַעֲשֵׂי כָךְ :

אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תִּהְלָלוּ בְּפִי : סוּף דָּבָר
 הַכָּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יִרְא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׂמֹר כִּי־זֶה
 כָּל־הָאָדָם : תְּהִי־תַת יְהוָה יְדַבְּר־פִּי וַיְבָרֵךְ כָּל־בֶּשֶׂר שֵׁם קְדֹשׁ
 לְעוֹלָם וָעֶד : וְאַנְחֵנוּ וְנִבְרָךְ יְהִי מַעֲשֵׂתָה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּתָהּ :

קודם מים אחרונים יאמר כסוף זה :

זֶה חֲלֻק־אָדָם רָשָׁע כִּי־אֱלֹהִים וְנִחַלַת אֲמָרוּ מֵאֵל :

ואחר מים אחרונים יאמר כסוף זה :

וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלֵחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה :

אם מנכרין ציומן אומר המנכר

הב ל' וּנְבָרֵךְ :

(א) ז'ל רבותי מיר וועלן בענטשין) :

ועוין כמסובין יהי שם יהוה מְבָרַךְ מַעֲשֵׂה וְעַד עוֹלָם :

(מנכר אומר ברשות סרו ורבותי) נְבָרַךְ שְׂאֵבְלֵנוּ מִשְׁלוֹ :

ועוין כמסובין בְּרוּךְ שְׂאֵבְלֵנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ הֵינּוּ :

ומי ז'ל אלז עתה סנה בְּרוּךְ וּמְבָרַךְ שְׂמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :

ואם כס עתה אומר כמנרן נְבָרַךְ אֱלֹהֵינוּ שְׂאֵבְלֵנוּ מִשְׁלוֹ :

ועוין כמסובין בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שְׂאֵבְלֵנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוֹבוֹ הֵינּוּ :

ומי ז'ל אלז סנה בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ וּמְבָרַךְ שְׂמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :

(ב) ז'ל קו . (ג) ז'ל מ . (ד) ז'ל נ . (ה) קולת יני . (ו) סבלים קמי כא . (ז) ז'ל קסו יח .
 (ח) חייב כ' כס .

ברוך

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הֵנּוּ אֶת־
הָעוֹלָם כְּלוּ בְטוּבוֹ בְּהֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא־
נוֹתֵן לָחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ : וּבְטוּבוֹ
הַגָּדוֹל עִמָּנוּ תָמִיד לֹא־חָסַר לָנוּ וְאֵל יַחֲסֹר־לָנוּ מִזֶּן
לְעוֹלָם וָעֶד : בְּעֶבֶר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוּא אֵל זֶן
וּמִפְרָגִים לְכָל וּמִטִּיב לְכָל וּמִכִּין מִזֶּן לְכָל־בְּרִיּוֹתָיו
אֲשֶׁר בָּרָא כְּאֹמֹר פּוֹתֵחַ אֶת־יָדָהּ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל־חַי
רְצוֹן : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הֵנּוּ אֶת־הַכֹּל :

נֹדֶה לָּךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה
דְּחֻבָּה וְעַל שֶׁהוֹצַאתָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים וְעַל־בְּרִיתְךָ שֶׁחִתַּמְתָּ בְּבִשְׂרָנוּ וְעַל
הַתּוֹרָה שֶׁלַּמְדַּתָּנוּ וְעַל הַחֻקִּים שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ וְעַל הַיּוֹם הַזֶּה וְחֶסֶד
שֶׁחַנֵּנְתָּנוּ וְעַל אֲכִילַת מִזֶּן שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְרָגִים אוֹתָנוּ תָמִיד בְּכָל־
יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה :

וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחֲנוּ מוֹדִים לָּךְ וּמְבָרְכִים
אוֹתְךָ יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ בְּפִי פְלִחֵי תָמִיד לְעוֹלָם
וָעֶד : כְּפִתּוּב וְאֲבִלַת וְשִׁבְעַת וּבִרְכַת אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָּךְ : בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה עַל־הָאֶרֶץ וְעַל־הַמִּזֶּן :

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל־ירוּשָׁלַם
עִירְךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית
דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל־הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ
עָלָיו : אֱלֹהֵינוּ אֲבִינוּ רַעֲנוּ (כִּשְׁמַח רֹעֵנִי) זִנְנֵנו פְּרַגְנֵנוּ
וּכְלַפְלָנוּ וְהַרְוִיחֵנוּ וְהַרְוַח לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִהֲרָה
מְבַל־צְרוּתֵינוּ : וְנָא אֲלֵי־תַצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לֹא

לידי מתנת בְּשׂוּר וְדָם וְלֹא לִיְדֵי הַלְוֵאתָם כִּי אִם
לִיְדֵי הַמְּלָאָה הַפְּתוּחָה הַקְּרוּשָׁה וְהַרְחֵבָה שְׂלֵא נְבוֹשׁ
וְלֹא נָבֵלָם לְעוֹלָם וָעֶד :

שנת רצה ותחליצנו יהוה אלהינו במצותיה ובמצות יום השביעי
השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש
הוא לפניה * לשבת־בו ולגות־בו באהבה במצות רצונה *
וברצונה הניח לנו יהוה אלהינו שלא תהא צרה ויגון ואנחה
ביום מנוחתנו * והראנו יהוה אלהינו בנחמת ציון עליה *
ובבגון ירושלים עיר קדשה כי אמה הוא בעל הישועות
ובעל הנחמות :

אלהינו נאלצי אבותינו ועלה וּבֵא * וַיַּעַן וַיְרֵאָה וַרְצָה * וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֵד
וַיִּזְכֵּר * וַיִּרְוֶנּוּ וַיִּפְקְדוּנֵנוּ * וַיִּזְכְּרוּן אֲבוֹתֵינוּ * וַיִּזְכְּרוּן מַשִּׁיחַ בְּיַד־
עֲבָדָה * וַיִּזְכְּרוּן יְרוּשָׁלַם עִיר קְדוֹשָׁה * וַיִּזְכְּרוּן כְּלַעֲמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיהָ
לְפָלְיָטָה לְטוֹבָה * לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים טוֹבִים וְרַשְׁלוֹם * בְּיוֹם
הַגַּמְצוֹת הַזֶּה * בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה * וְזָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
כֹּה לְטוֹבָה * וּפְקַדְנוּ כֹּה לְכַרְכָּה וְהוֹשִׁיעֵנו כֹּה לְחַיִּים טוֹבִים : וּבְדַבַּר יִשְׁעָה
וְרַחֲמִים חַס וְרַחֲמֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנו כִּי אֱלֹהֵי עֲוֵנוֹ * כִּי אֵל
מְלַךְ נַעַן וְנַחֵם אֲמָתָה :

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַם עִיר הַקְּדוֹשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ * בְּרוּךְ
אֲמָתָה יְהוָה בְּנֵה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלַם * אָמֵן :

בְּרוּךְ אֲמָתָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְלַךְ הָעוֹלָם הָאֵל * אָבִינוּ
מְלַכְנוּ * אֲדִירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹאֲלֵנוּ יּוֹצְרֵנוּ * קְדוֹשֵׁנוּ
קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמְּלַךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב
לְכָל בְּכָל יוֹם וָיוֹם * הוּא הַיָּטִיב לָנוּ * הוּא מְטִיב לָנוּ *
הוּא יִיטִיב לָנוּ * הוּא גִמְלָנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יִגְמְלָנוּ
לְעַד * לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים * וּלְרוּחַ הַצְּלָה וְהַצְּלָחָה *
בְּרַכָּה וַיִּשְׁעָה * נַחֲמָה פְּרַנְסָה וּבְרַכְּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים
וְשְׁלוֹם וְכָל־טוֹב וּמְכָל־טוֹב לְעוֹלָם אֵל יַחֲסֵרְנוּ :
הַרְחֵמֵנוּ הוּא יְמַלֹּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד : הַרְחֵמֵנוּ הוּא
יִתְבַרֵךְ

יְתַבְרַךְ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר
דוֹרִים וַיִּתְפָּאֵר בָּנוּ לְעַד וּלְנֶצַח נְצָחִים וַיִּתְהַדַּר בָּנוּ
לְעַד וַיְעַלְמֵנוּ עוֹלָמִים: הֶרְחַמֵּן הוּא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכָבוֹד:
הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁבּוֹר עוֹל גְּלוּת מֵעַל צְוֹאֲרֵנוּ וְהוּא
יִלְיֻכְנוּ קוֹמָמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה
מִרְבָּה בְּבֵית זֶה וְעַל שְׁלַחַן זֶה שְׂאֵבְלֵנוּ עָלָיו: הֶרְחַמֵּן
הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֱלֹהֵינוּ הַנְּבִיא זְכוֹר לטוֹב וַיְבַשֵּׁר־
לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וּנְחֻמוֹת: הֶרְחַמֵּן הוּא
יְבָרֵךְ אֶת־אָבִי מוֹרֵי בְּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת־אֲמֵי מוֹרְתֵי
בְּעַלַת הַבַּיִת הַזֶּה אוֹתָם וְאֶת־בֵּיתָם וְאֶת־זֶרְעָם וְאֶת־
כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם אוֹתָנוּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָנוּ: כְּמוֹ שֶׁבָרַךְ
אֶת־אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב בְּכָל מַכְל כָּל בֶּן
יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ (בְּנֵי בְרִית) כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכַת שְׁלָמָה
וְנֹאמַר אָמֵן:

מִמְרוֹם יִלְמְדוּ עָלָיו וְעָלֵינוּ זְכוֹת שֶׁתֵּהָא לְמִשְׁמַרְת שְׁלוֹם וְנִשְׂא
בְּרָכָה מֵאֵת יְהוָה וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְנִמְצָא חַן וְשֶׁכֶל
טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

בְּשַׁבַּת הֶרְחַמֵּן הוּא יַנְחִילֵנוּ לַיּוֹם שֶׁכֵּל שַׁבַּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:
הֶרְחַמֵּן הוּא יַנְחִילֵנוּ לַיּוֹם שֶׁכֵּל טוֹב:

הֶרְחַמֵּן הוּא יִזְכֵּנוּ לַיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא • מְגִדֵל
יְשׁוּעוֹת מְלָכּוֹ וְעֵשֶׂה חֶסֶד לְמִשִּׁיחוֹ לְדוֹר וּלְדוֹר עַד עוֹלָם: עֵשֶׂה
שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל
וְנֹאמְרוּ אָמֵן:

יִרְאוּ אֶת־יְהוָה קְדוֹשׁוֹ כִּי־אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו: כְּפִרְיִים רָשׁוּ
וְרַעְבּוֹ וְרָשִׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָּל־טוֹב: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד: פִּתַּח אֶת־יְרֵךְ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל־חַי רִצּוֹן:
בְּרוּךְ הַגֹּבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מְבַטְחוֹ:

וּמְנַרְך עַל הַטֵּם וְזוֹחֵה נְבִסְיָה

בְּרוּךְ אֲמֵת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:
שְׂפוּךְ

מזמין טס ד וטהחין סלנז ואמר :

שפוך חמתי אל-הגוים אשר לא ידעוך ועל
ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את-
יעקב ואת-נוהו השמו: שפך עליהם ועמה נחרון אפק
ישנים: תרהוף באף ותשמדם מתחת שמי יהוה:

הלל נרצה

* לא לנו יהוה לא לנו כי לשמך תן כבוד על-חסדך על-אמתך:
ב למה יאמרו הגוים איהינא אלהיהם: ג ואלהינו בשמים
כל אשר-חפין עשה: ד עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם:
ה פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: ו אזנים להם ולא
ישמעו אף להם ולא ירחיקו: ז ידויהם ולא ימושון רגליהם ולא
יהלכו לא ינהנו בגרוגס: ח כמוהם יהיו עשיהם כל אשר-בטח
בהם: ט ישראל בטח ביהוה עורם ומגנס הוא: י בית אהרן
בטחו ביהוה עורם ומגנס הוא: יא יראי יהוה בטחו ביהוה עורם
ומגנס הוא:

יב יהוה זכרנו יברך יברך את-בית ישראל יברך את-
בית אהרן: יג יברך יראי יהוה הקטנים עם-
הגדלים: יד יספ יהוה עליכם ועל-בניכם:
טו ברוכים אתם ליהוה עשה שמים וארץ: טז השמים
שמים ליהוה והארץ נתן לבני-אדם: יז לא-המתים
יהללויה ולא כל-יודי דומה: יח ואנחנו ונברך יה
מעתה ועד-עולם הללויה:

א אהבתי כיישמע ויהוה את-קולי תהנוני: ב ביהטה אנו
לי ובמי אקרא: ג אפפוני וחבלימות ומצרי שאול
מצאוני צרה ונגון אמצא: ד ובשם-יהוה אקרא אנה יהוה
מלטה נפשי: ה חנון יהוה וצדיק ואלהינו מרחם: ו שמר יפתאים

¹סלנז נגנז וסלנז ו ילג טס וטה

יהוה

(א) ח: (ב) טע ו. (ג) טע ו. (ד) טע ו. (ה) טע ו. (ו) טע ו. (ז) טע ו. (ח) טע ו. (ט) טע ו. (י) טע ו. (יא) טע ו. (יב) טע ו. (יג) טע ו. (יד) טע ו. (טו) טע ו. (טז) טע ו. (יז) טע ו. (יח) טע ו. (יט) טע ו. (כ) טע ו. (כא) טע ו. (כב) טע ו. (כג) טע ו. (כד) טע ו. (כה) טע ו. (כו) טע ו. (כז) טע ו. (כח) טע ו. (כט) טע ו. (ל) טע ו.

אבודרהם). כי ד' כוסות הם כנגד ר' כוסות של פורעניות שעמיד הקב"ה הישקות את או"ה — ירושלמי פסחים דפ"ו — ואנו אומרים: בזה הכוס הגנו משלימין המצוה לכן עשה מה שהבטחתנו ושפוך חמך גו' (ש"ס).

וצ"ע מפני מה לא ביארנו, שהוא ע"פ דברי ר' לוי בירושלמי שם, יד' כוסות הם כנגד ד' מלכויות. וא"כ כוס ד' הוא רמו לנכות וגאווה האחרונה, ולכן אז דוקא אומרים ישפוך (וסדה קושיה הרשב"י על טעם הא' מפני מה אומרים דוקא בכוס ד' ולא באחרים).

ופותחין הדלת. מנהג בית הרב: (בשחל בחול לוקחים מנורת נרות דוגמין ו)הולכים לפתוח כל הדלתות שכן החדר שבו עורכים הסדר ורה"ד (או התערה), ואומרים ישפוך — הישוקים אומרים אותו אצל הדלת. קרה ואדמו"ר בעצמו, בלויית א' מפני כיהו. הלך לפתוח הדלת ואז גם הוא אמר ישפוך חמך גו' אצל הדלת — בהזדקת הישוקים מתחילין לא לנו.

אמידת שפוך חמך ביישיבה, וא"צ לעמוד.

ופותחין הדלת. כדי לזכור שהוא ליל ישוקים ואין מתיראין משום דבר ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך הקב"ה את חמתו על הגוים (יש"ע רבינו ש"ס).

ופותחין הדלת שייבנס אליהו כו' כי אבל את יעקב גו' ויעקב נטל מאליהו משכון אות הוא"ו שיבוא ויכיר נאולה בניו (סו' מהר"ד).

שפוך גוי כי אבל גוי (תהלים עט, ו-ז). — שפך גוי (ש"ס סט, כה) — תדרוך גוי (איכה ג', סו) — כן הוא בסו' הארז"ל, יש"ה, יעקב (כסו' רע"ג וז"פ אין כ"א ישני הפסוקים שפוך גו' כי אבל גו'. במה"ו מוסיף כמה פסוקים על נוסחא יש"ה). שפוך גוי — ואע"פ שאין אנחנו ראויים — לא לוו ד' לא לנו כי אם לשמר גוי (ו"פ).

הלל נרצה

הלל נרצה. פי' נרצה — אם עשה כסדר הזה הוא מרצה לישמים (יש"ה). וצ"ע דסימן נרצה קמומו צ"ל בסוף הסדר, ולא כאן. הרשב"ר ויש"ה כתבוהו לבסוף. לא לנו גוי אהבת גוי הללו גוי הוורו גוי (תהלים קמו—קוח) — מיטנה פסחים (ק"ז, ב): רביעי נוסד עליו את ההלל.

הסדר קמ"ל, שישתה, באופן שלא יצמא אח"כ. ג) מובן שהזירות זו זמנה היותר אחרון הוא סמוך לאכילת האפיקומן וקודם לה, ולכן כתבה סמוך וקודם לתיבות ויאכל. — באו"א קצת י"ל: אם לא ישתדל שלא יצמא, ויתאב הרבה לשתות הרי יתירו לו לעבור על דעת קצת פוסקים ולשתות שאר משקין (סתפ"א ס"א, בשו"ע רבינו) והכן מזהירין ע"ו, מיט"ב באכילה.

שלא ישחה — מרסמם דבריו משמע: א) שמכל ישת' יזהר, ואפילו מים (ר"ש מאיירא במדרכי ס"פ ע"פ). ב) שגם בליה השני צריך לזהר (ישבה"ל). וכן נוהגין. ויאכל בהטיבה (רא"ש פ' ע"פ סו' כ"ו וטושו"ע סתע"ו ס"א. ודלא כמשמעות המב"ם הל' חומ"צ פ"ו ה"ה ופ"ה ה"ט. עיין הגמ"ו שם ומ"מ לשו"ע רבינו חע"ו ס"ב).

קודם חצות (תוד"ה לאתווי מעילה כא, א) כמו הפסח שלא הו' נאכל אלא עד חצות. בשו"ע יש"ו כתב, שלכתחילה טוב לזמור את ההלל ג"כ קודם חצות (ר"ן ס"פ ע"פ וספ"ב דמעילה). אבל אין מזהירין בזה בבית הרב.

ברך

ברך. כל מעיני—כברמ"ו כל בחול"ם. אוחזין הכוס בידו, מונכה, עד סוף בונה ברהמו ירושלים אמן. מעמידו אח"כ, ותורר ונוטלו לברכת כפה"ג. ביעלה ויבוא: המברך מנב"ל מעט קולו באמירת זכרנו כו' כי (בי"ת דגושה) לטובה כו' בו (בי"ת רפוי') לברכה כו' לחיים טובים — וכל המסוכין עונין אמן אחרי: לטובה, לברכה, טובים. הנוסח: חנן חנון ורחום אתה. אין עונין אמן אחר דחסרנו. כאו"א אומר אבי מורי כעה"כ הזה ואת א"ם כעה"כ הזה, אף אורח או מי שאין לו או"א — כ"ז נוהגין כך גם בכל היטנה.

כוסו של ארזי (ח"ו, שו"ע רבינו ס"ס תפ). מנינת כוס זה אחר ברהמ"ו (חזין מונמים ידועים — שיהת חה"פ תש"ג). כ"ק מו"ה ארמו"ד שליוט"א מדרקס למזוג בעצמו כוס זה, ומדור לדור דקדקו האדמורי"ם בזה. מוזגין כוס כו' שפוך גוי. צע"ק שחלק הגדה זה אינו נכלל בסימן קדש כו', כי פוסקא ברך כבר נמנרה, הלל נכתבה אח"ו. ובסו' קנ"י נכתב הסימן הלל קודם שפוך.

מוזגין כוס ד'. קודם אמירת שפוך חמך (סו' רע"ג. ר"ן ר"פ ע"פ. בחי' פ' וארא.

יהוה דלתי ולי יהושיע: ושובי נפשי למנוחתי כי יהוה גמל
 עלי: ח כי חלצת נפשי ממוות את עיני מן־דמעה את־רגלי
 מדחי: ט אתה־לך לפני יהוה בארצות החיים: י האמנתי כי
 אדבר אני עניתי מאד: יא אני אמרתי בחפזי כל־האדם כזב:
 יב מה־אשוב ליהוה כל־תגמולוהי עלי: יג בוס־ישועות
 אשא ובשם יהוה אקרא: יד נדרי ליהוה אשלם
 נגדה־נא לכל־עמו: טו יקר בעיני יהוה המותה
 לחסידיו: טז אנה יהוה כי־אני עבקה אני עבדה בך
 אמתך פתחת למוסרי: יז לך אובח ובה תודה
 ובשם יהוה אקרא: יח נדרי ליהוה אשלם נגדה־נא
 לכל־עמו: יט בחצרות א בית יהוה בתוככי ירושלים
 הללויה:

א הללו את־יהוה כל־גוים שבחיהו כל־האמים: ב כי
 נבר עלינו וחסדו ואמת־יהוה לעולם הללויה:
 א הודו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו:
 ב יאמר־נא ישראל כי לעולם חסדו:
 ג יאמרו נא בית־אהרן כי לעולם חסדו:
 ד יאמרו נא יראי יהוה כי לעולם חסדו:
 ה מן־המצור קראתי יה ענני במרחב יה: ו יהוה לי
 לא אירא מה־יעשה לי אדם: ז יהוה לי בעזרי
 ואני אראה בשנאי: ח טוב לחסות ביהוה מבטח
 באדם: ט טוב לחסות ביהוה מבטח בנגיבים:
 י כל־גוים סבבוני בשם יהוה כי אמילם: יא סבבוני
 גם־סבבוני בשם יהוה כי אמילם: יב סבבוני כדברים
 דעכו פאש קוצים בשם יהוה כי אמילם: יג דחה
 דחיתי

דחיתני לנפל ויהוה עזרני : יד עזי וזמרת יה ויהי לי
 לישועה : טו קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימון
 יהוה עשה תול : טז ימון יהוה רוממה ימון יהוה עשה
 תול : יז לא-אמות כראחיה ואספר מעשי-יה : יח יסר
 יסרני יה ולמות לא נתנני : יט פתח-לי שערי-צדק
 אבא-בם אודה יה : כ זה-השער ליהוה צדיקים
 יבאו בו : כא אודה כי עניתני ותהי לי לישועה אודי :
 כב אכן מאסו הבונים היתה לראש פנה אבן : כג מאת
 יהוה היתה זאת היא נפלאות בעינינו מאת : כד וזה
 היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו זה :

כה אנא יהוה הושיעה נא : אנא יהוה הושיעה נא :
 אנא יהוה הצליחה נא : אנא יהוה הצליחה נא :
 נו ברוך הבא בשם יהוה ברכנוכם מבית
 יהוה ברוך : כז אלה יהוה ויאר לנו אסרו-תג
 בעבתים עד קרעות המזבח אל : כח אלי אתה ואודה
 אלהי ארוממך אל : כט הודו ליהוה כי-טוב כי
 לעולם חסדו יהו :

יתללוך יהוה אלהינו (על) כל-מעשיך וחסדיך צדיקים עושי
 רצונה וכל-עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו
 ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את-שמה מלכנו : כי לה
 טוב להודות ולשמך נאה לומר כי מעולם ועד עולם אתה אל :
 א הודו ליהוה כי-טוב כי לעולם חסדו :
 ב הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו :
 ג הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו :
 ד לעשה נפלאות גדלות לבהו כי לעולם חסדו :
 לעשה

ה	לְעֵשֶׂה הַשָּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
ו	לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־תַּמָּיִם	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
ז	לְעֵשֶׂה אוֹרִים גְּדֹלִים	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
ח	אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשַׁלֵּת בַּיּוֹם	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
ט	אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמַמְשַׁלֵּת	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
י	לְמַכָּה מַצְרַיִם בְּכַוְרֵיהֶם	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יא	וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יב	בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָרֹעַ גְּטוּיָה	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יג	לְגַזֵּר יַם־סוּף לַגִּזְרִים	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יד	וְהָעֶבֶד יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
טו	וַנַּעַר פְּרַעֲוִי וַחֲמִלּוֹ בַיַּם־סוּף	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
טז	לְמוֹלֶיךָ עָמּוֹ בַּמִּדְבָּר	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יז	לְמַכָּה מַלְכִים גְּדֹלִים	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יח	וַיַּהַרְגַם מַלְכִים אֲדִירִים	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
יט	לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֱמּוֹרִי	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כ	וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כא	וַנִּתֵּן אֶרֶץ לְנַחֲלָה	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כב	נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדָה	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כג	שֶׁבַשְׁפָּלְנוּ וְכַר לָנוּ	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כד	וַיַּפְרֶקְנוּ מַצְרַיִנוּ	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כה	נֹתַן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :
כו	הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמַיִם	כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :

גִּשְׂמַת פְּלִיחֵי תַבְרַךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר
 תִּפְאֵר וְתוֹמַם וְכָרַךְ מַלְכֵנוּ חֲמִיד * מִן־הָעוֹלָם וְעַד־
 הָעוֹלָם אֲתָה אֵל * וּמְבַלְעֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹחַ
 וּמְצִיל

ה ג ד ה ש ל פ ש ח

בה"א כו' (פע"ח י"ח השבת פי"ט), וכנראה כוונה זו שייכת לרבים, מדהכניס רבינו בסידורו האותיות יו"ד, ה"א כו' מול פסוקים הנ"ל (בתפלת שבת), אף שבכלל לא כתב הכוונות בסידורו, כיוון שהוא יזוח לכל נפש. ושמת נל זו (נוכר בפסחים שם) ו"א ישימעון בן ישח יכר אותו ורמו שמו למפרע: שוכן עד, מי ידמה, עד הנה, ואלו פיננו וישמת (פי' סדור כלבו) — וראה זה ה"ב (פסח, א) ואבודרהם.

הוהניס לומר פזמוניס. בבית הרב אין נוהנין לאמרם.

הוהניס לומר פזמוניס אין להפסיק בהם בין כו' לפי שאינם אלא מנהג (ריש"י, ב"ח וט"ו סת"פ. סי' האריו"ה, יענין) ותקנת חכמים היתה לגמור הלל וברכת השיר על כוס ד' (שו"ע רבינו סת"פ ס"ג).

אלא מיד אח"כ יברך. לכאורה אינו אלא כפל לשון, וי"ל שמדגיש הטעם: מפני מה אין להפסיק, כי צריך לברך חו"ה, שכל היתה תקנת חכמים לגמור כו', כנ"ל, והפזמונים אינם מהתקנה.

ואח"כ יאמר לטוה — רק פעם אחת (סי' האריו"ה, יענין, ולא כמ"ש בסי' של"ה — נ"פ).

מנהג בית הרב: אחר אמירת לשונה הבאה בירושלים, האדמו"ר מחזיר ויטופך היין מכוסו של אליהו להכבוק, וכל המסובין מנניס בישעה זו הננון שעל הפסוק: אילי אתה ואורך — מעשרת הננונים של רבינו הזקן.

. . .

דער רבי — רבנו הזקן — האָט ניט אריינגעשטעלט אין סידור נאָך דער הגדה די ווערטער „חטל סידור פסח“, ווייל באַ חב"ד ענדיגט זיך ניט דער פסח, נאָר ער ווערט ומשך שטענדיג.

באמת — הארת כל המועדים מאירה בכל יום, נאך חג הפסח ווערט ומשך שטענדיג (שיחות חה"פ היתש"ג מ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א).

הודו לדי גויי. הגדול (או הש"י בשאר ימות השנה) מקריא הודו גוי וכל המסובין עונין אחריו הודו גוי יאמר גוי. וחזר הגדול ומקריא: יאמר גוי ועונין אחריו: הודו גוי יאמרו גוי. וכן ביאמרו, אנא ה' (ד' פעמים). — אחרי הפסוקים יאמרו גוי — אומרים: הודו גוי כל"ח.

יהללון כוי הודו לדי גוי ושמת כוי ונכן ישתבח כוי יחיד חי העולמים. מיטנה ומרא ים. הדעות בפי' הגמרא ובנוסח ההגדה נקבעו בפר"ג אשל אברהם ר"ס ת"פ. ונוסחת רבינו היא כמ"ש הרא"ש והמור (ע"פ פירוש הט"ז ס"ס תפ"ו), וכ"כ הלבוש נס' תפ"ו, חק יעקב ובה"ט סת"פ, סי' יעבני, חיי אדם.

יהללון. נזכר בגמרא ים.

הי אלקיוו כל חעשיך. ולא: על כל מעשיך (ובהנחת אדמו"ר הצ"צ על הסידור הל' — וכ"ה בסי' רע"ג, רס"ג, דמב"ס הל' גילה ונהנה פ"ג ה"א, אבודרהם, סי' יענין ועוד. והוא ע"פ הכתוב (תהלים קמה, ו) יודך ד' כל מעשיך (אבודרהם).

כי לעולם חסדו. צריך להתיי כל"ח וירושלמי בדכות פ"ב ה"ד) דלא לישתמע לעולם, וגם סי' של חסדו (ריש"י ברי"ף שם).

הודו לדי גוי (תהלים קלו) — נקרא

לל הגדול.

— (הלל סתם נקרא הלל המצרי —

דכות גוי, א) —

— ולמה, מפני דכתיב ב' נותן לחם ילל בשר והיינו דבר גדול (פסחים קיח, א. וראה ברכות ד, ב), יש בו כ"ו פסוקים של וראה י"שם יתברך כנדר מנין שם המיוחד גוי ואשיר כי מזה הטעם נקרא בדרו"ל הלל ירוה. ע"ש כי גדול ד' ומהולל מאד, ורו"ל נהנו בו טעם אחר דגרסינן כפ' ע"פ כו' אבודרהם) — וראה בזה בסי' של"ה (שחרית שבת). ומסיים שם אשיר מ"כ ברכי מקובלים יזוהו הלל הגדול של מלאכי ישרת.

מהודו ועד ויוצא ישראל יכוון ביו"ד על שם הוי' ומפסוק ויוצא ישראל עד למליך

ומציל ומפָּרַגְם וְעוֹנָה וּמִרְחָם בְּכַל־עַת צָרָה וְצוֹקֵה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ
 אֵלָּא אַתָּה: אֵלֵינוּ הֵרָאשׁוּנִים וְהֵאֲרֹוּנִים אֱלֹהֵי כָל־בְּרִיּוֹת אֲרוֹן
 כְּלִתוּלֹדוֹת הַמְהַלֵּל בְּרַב הַתְּשַׁבְּחוֹת * הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד
 וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים * וְיִהְיֶה הַגָּה לֵאמֹנִים וְלֵאֲיִישׁוֹן * הַמְעוֹרֵר יְשׁוּנִים
 וְהַמְקִיץ טְרַדְמִים וְהַמְשִׁיחַ אֱלִמִּים וְהַמְתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים
 וְהַזּוֹכֵף בְּפוֹסִים * לָךְ לְבָרָךְ אֲנַחְנוּ מוֹדִים * אֱלֹהֵי פִינוּ מִלֵּא שְׂוִירָה
 בָּיָם וְלִשׁוֹנֵנוּ רִנָּה בְּהַמּוֹן גִּלְיוֹן וְשַׁתּוֹתֵינוּ שִׁבְחָה כְּמִרְחַבֵי רִקְיָע
 תַּעֲיִינוּ מְאִירֹת כְּשִׁמְשׁ וְזִכְרָךְ וְיִבְרַח וְיִבְרַח קוֹשׁוֹת כְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם
 וְיִגְלִינוּ קָלוֹת כְּאֵילֹת: אֵין אָנּוּ מְסַפְּקִים לְדוֹדוֹת לָךְ יְיָהּ
 אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ אֲבוֹתֵינוּ וְלִבְרַךְ אֶת־שְׁמֶךָ עַל־אֵתָת מֵאֲלֶפֶת אֱלֹפֵי
 אֱלִפִּים וְרַבֵי רַבּוֹת פְּעֻמִּים הַטּוֹבוֹת נָסִים וּנְפִלְאוֹת שְׁעֻשֵׁית
 עִמָּנוּ וְעַם־אֲבוֹתֵינוּ מִלְּפָנִים: מִמְצָרִים גְּאֻלְתָּנוּ יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ מִבֵּית
 עֲבָדִים פְּרִיתָנוּ * בְּרַעַב וְזַחְנוּ וּבְשִׁבְעַת בְּלִפְלִתָנוּ מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ
 וּמִדְּבַר מִלְטָתָנוּ וּמִחֲלָיִם רָעִים וְנִאֲמָנִים דְּלִיתָנוּ: עַד־הַגָּה עֲזוּרָנוּ
 רַחֲמֶיךָ וְלֵאֲעֻזוֹנוּ חֲסִדֶיךָ * וְאֶל־תִּשְׁנֵנוּ יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ לְנֶצַח:
 עַל־כֵּן אֲבָרִים שְׁפִלְגַת כְּנוֹ וְרוּחַ וּנְשִׁמָּה שְׁנִפְחַתָּ בְּאִפֵּינוּ וְלִשׁוֹן
 אֲשֶׁר שָׁמָּה בְּפִינוּ: הֵן הֵם יָדוֹ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרַחֲמוּ
 וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּמְקְדִישׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת־שְׁמֶךָ מִלְּכָנוּ: כִּי כָל־פֶּה לָךְ יוֹדֶה
 וְכָל־לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע * וְכָל־עֵין לָךְ תִּצְפֶּה וְכָל־כֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע
 וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה * וְכָל־הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ וְכָל־קָרֵב
 וְכָל־זוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ * בְּדָבָר שִׁכְתוֹב כָּל־עֲצֻמוֹתַי תִּאֲמַרְנָה יְיָהּ
 מִי כְמוֹךָ מִצִּיל עֵנִי מִחֹזֶק מִמָּנוּ וְעֵנִי וְאֲבִיוֹן מִגּוֹזְלוֹ: מִי יְדַמֶּה לָךְ
 זְמִי וְשׁוֹדֶה לָךְ זְמִי וְעֶרְךָ לָךְ * הָאֵל הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא אֵל עֲלִיוֹן
 כְּנוֹה שְׁמַיִם וָאָרֶץ: נִחַלְלֶה וְנִשְׁבַּחְךָ וְנִפְאֲרֶךָ וְנִבְרַךְ אֶת־שֵׁם קְדוֹשֶׁךָ *
 כְּאִמּוֹר לְדוֹד בְּרַכֵּי גִפְשִׁי אֶת־יְיָהּ וְכָל־קָרְבֵי אֶת־שֵׁם קְדוֹשׁוֹ:
 הָאֵל כְּתַעֲצֻמֹת עוֹד * הַגָּדוֹל הַגְּבוּר שְׁמֶךָ הַגְּבוּר לְנֶצַח וְהַנּוֹרָא
 בְּנוֹרָאוֹתֶיךָ * הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רִם וְנִשְׂא:

תהברך

תתברך * ובלשון חסידים תתקדש * ובקרב קרושים תתהלל :
 ובמקלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו
 בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים * לפניך יהוה אלהינו ואלהי
 אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להודר לברך לעלה
 ולקלם על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך :
 ובכן ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים
 ובארץ * כי רק נאה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד
 שיר ושבתה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה
 ותפארת קדשה ומלכות ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש
 ומעולם עד עולם אתה אל : ברוך אתה יהוה אל מלך גדול ומהלל
 בתשבחות אל ההודאות ארון הנפלאות בורא כל הגשמות רבון
 כל המעשים * הבוחר בשירי זמרה * מלך יחיד חי העולמים :

טתגים טמר טמונים חן להטיק כסס כן כרכה ו ונין כרכה כסס אלף מד לח"כ יכרך על סס ד :
 ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן : וזאתה כהסנה

כרכה לחנוכה על הגפן :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן
 ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית
 והתלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם נא יהוה
 אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך
 ועל מזבחה ועל היכלך * ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה
 בימינו והעלנו לתוכה * ושמחנו בה ונברכה בקדשה ובמהרה *
 (טגט) ורצה והתליצנו ביום השבת הזה : ונברנו לטובה ביום
 חג המצות הזה * פי אתה יהוה טוב ומטיב לכל ונודה לך על
 הארץ ועל פרי הגפן : ברוך אתה יהוה על הארץ ועל פרי הגפן :

כרכה כ"ר על סטר חקן :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן
 על כל מדה שבראת להחיות בהם נפש בלתי * ברוך חי העולמים :

לשנה הבאה בירושלים : חמ"ז יאמר

ספרים וקונטרסים

השינוי אשר נקרא על פי הכתובה:

"KEHOT", 770 Eastern Parkway, Brooklyn 13, N. Y.

Tel. PResident 4-0507, 4-1866

\$2.50	תניא — לאדמו"ר הזקן — ספורד (תל אביב, תשי"ג)
\$6.00	לקוטי תורה — כל החלקים — בשני כרכים (נילנא, תרפ"ח)
\$6.00	סוף עורים — לאדמו"ר האמעיני — עם סבא כ"ק אדמו"ר שליט"א — נ"ח
\$6.25	שמע ישראל
\$6.50	קונטרס התפלה — עם סבא וקיצורים כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$10.00	סאטר ב אלול תרצ"ו — כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$25.00	סאפרים לר"ה עשיית סוכות — קונטרס סג — כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$25.00	שיחת פורים ה'תש"א — כ"ק אדמו"ר שליט"א — אידית או אנגלית
\$25.00	שיחת חי אלול, ה'תש"א — כ"ק אדמו"ר שליט"א — אידית או אנגלית
\$10.00	די לייך — כ"ו אדר, ה'תש"ה — לקוט כר — כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$25.00	קובץ סנהנים — כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$10.00	לייך צו פרויען — כ"ק אדמו"ר שליט"א — אידית או אנגלית
\$1.00	יש סבא — אידית או אנגלית — 10 ס. הכפי ישראל, בעל שם טוב
\$20.00	סידור תורה אור — עם פתווה — 2000 קובץ לייבאוויטש — מחיר הוברת
\$3.00	הקריאה והקדשה — ירחון דמי חתימה לשנה
\$25.00	מחיר הוברת
Some Aspects — אנגלית — העתק סכת כ"ק אדמו"ר שליט"א ע"ר חסידות חב"ד	
\$6.50	בניורו בניוריא קשר של כ"ק אדמו"ר שליט"א
\$25.00	ביוגרפיה קשר של כ"ק אדמו"ר שליט"א — אנגלית
\$1.00	הנהגה של פסח — עם לקוטי סנהנים וטעמים

בהוצאת "אוצר החסידים":

לקוטי תורת שפאל —

\$60.00	והחיים — תרל"א	\$60.00	תיב ארם לברך — תרל"ה
\$1.25	פיס רבים — תרל"ו	\$1.25	זאת חנוכה טובה, פנה ז"ל
\$1.25	זכנה — תרל"ז	\$1.25	יונתי — תר"ם
\$9.50	תורת ילום — ספר השיחות כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע — מיסיונר, ספורד יפה		
\$6.00	תורף לנער		
\$1.00	קונטרס ומעין סבית ר' — עם סבא וקיצורים כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$6.00	שיחות חג הפסח ה'תש"ג — כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$6.00	קונטרס חי אלול ה'תש"ג — כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$6.00	ביטול שיאנא — סאפרים ושיחות כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$25.00	תורת החסידות — כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$6.00	אדמו"ר הגדול, העמק ערך' ותנועת ההשכלה" — פרשיות כ"ק אדמו"ר שליט"א		
\$1.00	היום יום — קובץ		
\$10.00	ספרה יעזוב לשנה הש"ת תשי"ג, תשי"ד, תשי"ה, תשי"ו, תשי"ז — כל אהר		

בהוצאת "המרכז לעניני חנוך":

\$1.40	אלף בית למתחילים — 10 ס. סידור, תהלת ה" — 384 עמודים — ספורד
\$6.00	ספרנו — חלק ראשון — 60 ס. הנהגה של פסח — הוצאה דעיקוס
\$20.00	ספרנו — חלק שני — 80 ס. סדר נכוחות ומפלות — עם העתק אנגלית
\$60.00	ספרנו — חלק רביעי — \$1.00 ספר השנה — ספורד
\$6.00	ספרנו — חלק חמישי — \$1.00 לא תשתחוו
\$6.00	ספרנו עברייאנגלי לכפרנו חלק א' — 20 ס. המצות — אנגלית
\$1.00	שמועסן פיס יונגס" — ירחון באידית, דמי חתימה לשנה
\$6.00	ספאלקס עזר סייגס" — ירחון באנגלית (מחיר הוברת)
\$8.00	שנה — "יעזוב לטור הדת" — עלון לנוער — אנגלית — כל הוברת
ספרו להנים ומעורים — אנגלית:	
\$25.00	א. חנוכה — עם ציורים — 25 ס. פורים — עם ציורים
\$10.00	ב. פורמט"כ"ג. סימני סדר של פסח 6 ס. חטוי — עם ציורים — (ראש השנה — סימני סדר של פסח — הוצאה שני' —
\$10.00	עם ציורים — 10 ס. שפתח תורה) — (ראש השנה —
\$10.00	שבעות — זמן פתח תורתנו — 5 ס. חנוכה — עם ציורים
\$10.00	בין המצרים — מצויר — 5 ס. פורים — עם ציורים
\$3.00	תפילין — עם ציורים — אנגלית — 20 ס. דיני תפילין — אנגלית
\$15.00	שבת — אנגלית
\$60.00	תורה וישראל — אנגלית — הוצאה דעיקוס
\$20.00	The Runaway — ספורד — מצויר — אנגלית
\$6.00	The Soldier — ספורד — אנגלית
\$25.00	ילקוט יומי — אוצר ספרים, סנהנים וכו' — אנגלית
\$25.00	אלכום — סוכרת מניחה, סטיבות שבת" — אנגלית
\$10.00	ספרו להנים ולמועדים — פרשת — פרמט כ"ג
\$10.00	חטוי — 10 ס. פורים
\$6.00	סימני סדר של פסח — 10 ס. שבעות
\$25.00	חכנית לסורים לבתי ספר (א) לנערות (ב) לנערות
\$1.60	לוח (עלון) לישת חטוי — 100 עלון
\$60.00	אונזער בוך — ספר לימוד וקריאה באידית — חלק ראשון
\$60.00	אונזער בוך — חלק שני